

SUİTDER

SDÜ İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ DERGİSİ

Süleyman Demirel University Journal of Humanities and Social Sciences

Sayı/Issue	62-Aralık 2024/ 62-December 2024
Makale Bilgisi/ Article Info	
Başvuru Tarihi/ Submitted Date:	4 Ağustos 2024
Kabul Tarihi/ Accepted Date:	28 Aralık 2024
Atıf/Citation:	Korucu Yağız, F. (2024). Gizemli Bir Başlangıç, İlahi Bir İz: Mitolojik Öykülerin ve Bizans Tasvir Sanatına Yansıyan Temsillerin Işığında Yumurthanın Bizans İkonografisinde Yer Alan Biçim ve Sembolizminin Yorumlanması. <i>Süleyman Demirel Üniversitesi İnsan Ve Toplum Bilimleri Dergisi</i> . 265-300
DOI:	10.35237/suitder.1527826
Benzerlik / Similarity: %	%1

Gizemli Bir Başlangıç, İlahi Bir İz: Mitolojik Öykülerin ve Bizans Tasvir Sanatına Yansıyan Temsillerin Işığında Yumurthanın Bizans İkonografisinde Yer Alan Biçim ve Sembolizminin Yorumlanması*

A Mysterious Beginning, A Divine Trace: Interpreting the Form and Symbolism of the Egg in Byzantine Iconography in Light of Mythological Stories and Representations Reflected in Byzantine Depicting Art

Feray KORUCU YAĞIZ**

Öz

İnsanoğlu, evren üzerinde varlığının başladığı ilk andan itibaren “yaratılış hakikati”nin sırrını çözmeye çalışmıştır. İlk olarak yaratılış sebebinin ne olduğunu, varlığının içerisinde bulunduğu evren için ne ifade ettiğini; görev ve sorumluluklarının neler olduğunu sorgulamıştır. İçsel bir arayışla ve bulduğu cevaplarla evrimsel gelişimine ve kültürel ilerlemesine bir ivme kazandıran, varlığına ve sahip olduğu güce dair bir sınır çizen insan, bir sonraki aşamada yaratılışı sağlayan ana gücün ne ya da kim olduğu esasını tartışmaya başlamıştır. Çeşitli dinamikler üzerinde düşünmüş ve en nihayetinde konuyla ilgili içeriği birbirinden farklı cevaplara ulaşabilmeyi başarmıştır. “Yaratan” ve “yaratılan” metaforunun tanımlanmasında karşılaşılan en dikkat çekici cevabı, yaratıcı gücün yumurtayla ilişkilendirilerek açıklandığı biçim oluşturmuştur. Burada, yumurta her şeyin başlangıcını oluşturan bir hakikat olarak tanımlanmış, onun bu başlangıcı oluşturan ana kudrete işaret eden önemli bir sembol olarak kullanıldığı vurgulanmıştır. Yumurthanın sahip olduğu form ve formuna yüklenen sembolik anlamıyla kullanılan bu şekli, en çok farklı kültür ve medeniyetlere ait olan kozmogonik mitlerde karşımıza çıkmıştır. Yumurta ve

* Bu makale, Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından hazırlanan Uluslararası Mitoloji Kongresi/International Mythology Congress (15-16 Mayıs 2024) adlı toplantıda “Mitolojiden İkonografiye Bir Yansıma: Tasvir Sanatından Örneklerle Yumurthanın Bizans İkonografisindeki Sembolizminin Yorumlanması” başlığıyla sunulan sözlü bildirin kapsamı genişletilerek üretilmiştir. Ayrıca makalenin yazım sürecinde hiçbir finansal destek alınmamıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, E-Posta: feray.korucu@medeniyet.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2208-7330.

Gizemli Bir Başlangıç, İlahi Bir İz: Mitolojik Öykülerin ve Bizans Tasvir Sanatına Yansıyan Temsillerin Işığında Yumurtanın Bizans İkonografisinde Yer Alan Biçim ve Sembolizminin Yorumlanması

onun yüklenmiş olduğu sembolik anlam, aslında sadece yaratılış esasının anlatıldığı bu öykülerin içeriğinde yer almamıştır. Nitekim yumurtanın farklı kültürlerde ritüellerin ve geleneklerin biçimlenişinde de önemli roller üstlendiği takip edilebilmiştir. "Yaratılış" sembolü olarak görülen ve "kutsal" sayılan, zaman ve coğrafya fark etmeksizin farklı kültürler tarafından benzer biçim ve anlamlarda kullanıldığı tespit edilebilen yumurta, Hristiyanlığın sadık taraftarlarından olan Bizans İmparatorluğu'nda da benzer anlamlarda kullanılmıştır. Bizans'ta, yumurtanın Ortodoks Hristiyan geleneğindeki Paskalya Bayramı'nın içeriğinde yer alan biçimi ile benzer anlam ve görevlerle dönem tasvir sanatında işlenen biçimi, bu durumun en güzel ve en önemli ispatlarından birini oluşturmuştur. Bizans'ta, Paskalya Bayramı'yla ilişkili olarak özellikle "diriliş" ve "yaşam" kavramlarıyla özdeşleştirilen yumurtanın bu iki anlam haricinde ayrıca; yenilenme, doğum, bereket, doğurganlık, ölümsüzlük, temizlik, saflık, mükemmellik gibi pek çok olumlu kavramla bütünleştirildiği ve bu olumlu anlamlarla bütünleşen şeklinin dönem tasvir sanatında yer aldığı görülmüştür. Farklı konu ve kahramanlar üzerinden giden hikayelerin konu edinildiği kompozisyonlarda sanatçıların eserlerinde belirtilen bu anlamları vermede yumurtayı önemli bir sembol olarak kullandığı izlenebilmiştir. Bu çalışmada, evrenin ya da yaşamın yaratılışıyla ilişkilendirilen, bu bağlamda yaratılış meselesinin anlamlandırılmasında "başlangıç" ve "ilk iz" in verilmesinde bir öz olarak kullanılan yumurtanın; farklı dönem mitlerinde nasıl kullanıldığına, bu kullanımların sanat sahasına hangi biçimlerle yansıtıldığına kısaca değinilecek, daha sonra konunun Bizans ikonografisinde yüklenmiş olduğu anlam, yumurtayla ilişkili birtakım anlamsal kurguların yakalanabildiği hikayelerin tasvir sanatında konu edinildiği örnekleri üzerinden gidilerek açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yumurta, Mitoloji-Ikonografi, Bizans, Yaratılış, Diriliş, Tasvir Sanatı.

Abstract

Humankind has been trying to solve the mystery of the "truth of existence" since the first moment of his existence in the universe. First of all, he questioned what the reason for his creation is, what his existence means for the universe in which he lives, and what his duties and responsibilities are. The humankind, which accelerates his evolutionary development and cultural progress with an internal search and the answers he finds, draws a limit to his existence and the power he has, began to discuss the question of who or what was the main force that enabled creation in the next stage. The most remarkable response encountered in the definition of the metaphor of the creator and the created was the explanation of the creative force in relation to the egg. Here, the egg is defined as a truth that is the origin of everything, and it is emphasized that it is used as an important symbol pointing to the main force that created this origin. This form of the egg and the symbolic meaning attributed to its form is most commonly encountered in cosmogonic myths belonging to different cultures and civilizations. The egg and its symbolic meaning are not only included in the content of these stories, in which the essence of creation is described. As a matter of fact, it has been observed that eggs play important roles in the development of rituals and traditions in different cultures. The egg, which is seen as a symbol of "creation" and considered "holy" and used in similar forms and meanings by different cultures regardless of time and geography, was also used with similar meanings in the Byzantine Empire, which was a loyal partisan of Christianity. In Byzantium, the form of the egg in the context of Easter in the Orthodox Christian tradition and the form of the egg with similar meanings and functions in the depiction art of the period is one of the most prominent and most important proofs of this fact. It was observed that the egg, which was specifically defined with the terms "resurrection" and "life" in Byzantium in relation to Easter, was also integrated with many positive terms such as renewal, birth, fertility, fertility, immortality, cleanliness, purity, perfection, and its shape integrated with these positive terms was included in the depiction art of the period. It could be observed that the artists used the egg as an important symbol to express these meanings in their works in the compositions in which stories based on different themes and heroes were the subject of the compositions. In this study, the egg, which is used as a symbol in the context of the creation of the universe or life, and in the interpretation of the issue of creation as a representation

of "beginning" and "first trace," will be briefly examined in terms of how it is used in myths from different periods. The study will also explain how these uses have been reflected in the field of art. Later, the meaning attributed to the egg in Byzantine iconography will be tried to be explained by analyzing the stories in which some semantic theories related to the egg can be detected in the art of depiction.

Keywords: Egg, Mythology-Iconography, Byzantium, Creation, Resurrection, Art of Depiction.

GİRİŞ

Kendi içerisinde bir yaşam barındırdığına, en azından bu oluşum için kuvvetli bir olasılıkla yüklü olduğuna inanılan (Werness, 2006, s.156); üremenin (Oliver, 2023, s.126), doğumun, canlılığın, yaşamın (Arnold, 1960, s.180), umudun (Joanne, 2015, s.53), gücün, bilgeliğin (Steven, 2022, s.308), dönüşümün, yeniden başlayan bir yaşamın ve dirilişin temsilini oluşturan yumurtanın (Alva, 2010, s.75), tarih boyunca tüm toplumların inanç sistemleri ve geleneklerinde önemli önemli bir öge ya da sembol olarak yer aldığı görülmektedir (Porselvi, 2016, s.58). Nesne olmanın ötesinde, çoğu zaman nesneyle ilişkilendirilerek geliştirilen derin sembolik anlamların bir işareti, bir imgesi olarak kullanılan, böylelikle insan zihninde farklı algılarla biçimlendiği esasının vurgulandığı görülen yumurtanın, tüm bu anlamlar etrafında birleştirilerek işlenen ilk örnekleri, bir toplumun kolektif bilincinin ürünü olarak ortaya çıkan mitolojik hikâyelerde karşımıza çıkmıştır (Leeming, 2010, s.313).

Evrenin nasıl ortaya çıktığı, yerin ve gökyüzünün nasıl oluştuğu, kusursuz işleyen bu düzen içerisinde ilk canlı türlerinin nasıl belirlediği kısıacası yaşamın nasıl başladığıyla ilgili açıklamaların yer aldığı çoğu yaratılış mitinde (Karakas, 2021, s.357), yumurtanın kâinatın birliğini içerisinde barındıran bir güç olarak ele alındığı ve yaratılışa ait özü ortaya çıkaran asli gücün bir sembolü olarak kullanıldığı görülmüştür (West, 1994, s.292). Varoluş meselesinin kökenlerinin neler olduğu ya da bu oluşumu sağlayan kaynağın kudretinin sınırlarının belirlendiği yaratılış mitlerinin çoğunda, varlığın kaynağı olarak işlenen, yaratımı gerçekleştirenin özünün işaret edilmesinde önemli bir imge olarak kullanılan yumurtanın sadece yüklendiği sembolik anlamıyla değil, bir nesne olarak sahip olduğu formuyla da anlatımların içeriğine dâhil olduğu tespit edilmiştir (Brereton, 1999, s.253). Yumurtanın bir nesne olarak sahip olduğu şekil, onlarca yıldır değişmeyen sembolik bir anlamla bütünleştirilmiş, yumurtanın elips şeklindeki biçimi "başlangıcı ve sonu olmayan" in temsil edilmesinde bir amblem olarak kullanılır hâle getirilmiş, bu iki farklı kullanım biçimi, yumurtanın mitler içerisinde farklı anlamsal misyonları üstlenen önemli bir öge olarak işlendiği gerçeğini (Koçak ve Otyakmaz Aydın, 2023, s.222) ispat etmiştir (Pinto-Correia, 1997, s.248).

Yumurtanın yüklendiği ve işaret ettiği anlamın çözümlenebilmesinde, şeklinin bir amblem olarak kullanıldığı biçiminin (Wolmaeggs, 2020) farklı mecralardaki anlatımlarda da benzer işleyişlerle konu edinildiği görülmüştür. Yumurtanın anlam ve şeklinin gelişen anlam bağlamında nasıl bir dengede işlendiği hususu, bazen tarihi ve kaynağı bilinmeyen efsanevi bir anlatımın küçük nüanslarında, bazen de sürrealizm (Gerçeküstüçülük) akımının önemli sanatçılarından biri olan Salvador Dali'nin, 1943 yılına tarihlenen, *yeni adamın yumurtadan çıkışının* betimlendiği, yumurtanın yeni hayatı ve başlangıçları temsil eden bir sembol olarak kullanıldığı "Yeni Bir Adamın Doğuşunu Seyreden Geopoliticus Çocuğu" adlı tablosu (Fig. 1) örneğinde olduğu gibi tarihi ve kaynağı bilinen önemli bir eserin sunduğu bilgi ışığında çözümlenebilmiştir.

1. Kozmogonik Mitlerde Yumurta

Yaratıcı gücü içinde barındıran, uygun koşullar sağlandığında ise bu potansiyeli kendi içerisinden çıkaran, dolayısıyla evrenin doğuşunu, düzenin başlangıcını ve yaşamın yaratımını gerçekleştiren bir ana güç olarak tanımlanan yumurtanın, yaratıcı gücün algıda biçimlenen bir temsiline dönüştürülerek kullanılan hâli, en çok kozmogonik mitlerde karşılaşılan bir durumdur. Farklı

Gizemli Bir Başlangıç, İlahi Bir İz: Mitolojik Öykülerin ve Bizans Tasvir Sanatına Yansıyan Temsillerin Işığında Yumurthanın Bizans İkonografisinde Yer Alan Biçim ve Sembolizminin Yorumlanması

kültürlere ait pek çok yaratılış mitinde “yaratılış” ve “yaşam” gibi anlamları temsil ettiği görülen, “her şeyin başlangıç noktasını oluşturan bir kaynak” olarak tanımlanan yumurthanın, kaostan kozmosa geçişi sağlayan bir güç olduğuna ve tüm bu tanımlar için sahip olduğu şeklin bir sembol olarak kullanıldığına ilişkin birtakım bilgilerin verildiği ilk mitolojik anlatım formlarının, çok tanrılı bir inanç sistemine sahip olan Mısır’da, bu kadim uygarlığın önemli merkezlerinden olan Hermopolis ve Memphis/Memfis’te ortaya çıkan efsanevi anlatımlar etrafında geliştiği görülmüştür (Atwell, 2000, s.441–477). Yaratılışla ilgili olarak Hermopolis’te ortaya çıkan mitlerin ilk versiyonunda; dört çiftten oluşan ve toplamda sekiz tanrıdan oluşan yaratıcı tanrılar grubu Ogdoadlar (Fig. 2)¹, yaratımı gerçekleştiren ve biçimlendiren tanrılar olarak tanımlanmıştır. Evrende her şeyden önce var olan ilksel su Nu/Nun’un (Krappe, 1930, s.365-366) üzerinde bir rüzgârın belirdiği, bu rüzgârın suları harekete geçirdiği, yaratım için gerekli olan enerjiyi, dinamizmi ortaya çıkardığı, birlikten uzak olan sekiz tanrının bu olay sonrasında bir araya gelerek tek bir güç hâline geldiği, tanrıların derin suların altında çamurdan bir tepe yarattıkları, suların geri çekilmesinden sonra yeni başlayacak olan hayatın bir tezahürü olarak beliren ayaklarının bastığı ilksel kara parçası üzerine, Yaratıcı tanrı Ra’nın içinde bulunduğu bir yumurtayı bıraktıkları ve böylelikle yaratılış hikâyesinin başlangıcını oluşturdukları anlatılmıştır (Alford, 2004, s.60; Edwin Oliver 1966, s.131; Eliade, 1980, s.100).

Varlığın oluşumunun açıklanmasına dair geliştirilen bu ilk anlatım, birtakım küçük değişiklikler dışında, hemen hemen bütün detaylarıyla aynı merkezde ortaya çıkan bir diğer efsanevi anlatıma dâhil olmuştur. Özellikle yumurthanın farklı kaynaklardan türediği vurgusunun yapılmasıyla yaratılış ilkesinin başka bir kurguyla anlatıldığı bu biçimde, okyanusun geri çekilmesinden sonra beliren kara parçası üzerine yumurthanın, Tanrı Thoth’la ilişkilendirilen ibis kuşu ya da Nil Kazı adı verilen büyük, göksel bir kuş tarafından bırakıldığının anlatıldığı görülmüştür (Bromiley, 1988, s.104; Charlton, 2023, s.5; DeConick, 2004, s.111; Wright, 1995, s.14-15). Tanrı Thoth’un oluşumunu sağlayan kozmik yumurthanın, doğaüstü bir güç imgesi olarak kullanılan göksel kuş tarafından bırakıldığının anlatıldığı bu öykü, döneme ait sanat eserleri üzerinde de işlenmiştir. İbis kafalı bir insan şeklinde betimlenen Tanrı Thoth’un (Fig. 3) tasviri, var edilen bu yaratılış mitinin, ait olduğu kültürün ortak hafızasında ne kadar kuvvetli bir yer edindiğinin de temsiliyi oluşturmuştur.

Mısır’da, yumurthanın bir yaratım kaynağı olarak düşünüldüğünün ya da onun her şeyin başlangıcı olduğu gerçeğinin vurgulandığı anlatımların yoğunluk kazandığı bir diğer kült merkez, Memphis olmuştur. Yumurta, tıpkı Hermopolis’te olduğu gibi burada da yaratım hikâyelerinin etrafında geliştiği ana item olma özelliğini korumuş, “her şeyin başlangıcı olduğu” gerçeğinin vurgulandığı anlatımlarda bütün hikâyenin gelişimine yön veren bir nirengi noktası olarak kabul görmüştür. Memphis’te yumurthanın başlangıçları yaratan mucizevi bir güç olarak işlendiği hikâyelerin ilkinde Tanrı Khnum/Khnef (Wiedemann, 1897, s.128), başkahraman kimliğindedir. Anlatıya göre; tasvir sanatında daha çok koç başlı bir tanrı olarak betimlenen bu karakter (Fig. 4) (Kenrick, 1852, s.133), ağzından bilgiyi/logosu sembolize eden bir yumurta çıkarmıştır (Guénon, 2004, s.296; Leeming, 2005, s.329). Khnum’un ağzından çıkardığı bu yumurta, yine Memphis bölgesinin önemli tanrılarından biri olan, tasvir sanatında genellikle elleri dışında tüm bedeni sıkıca sarılmış, bir asa taşıyan, kafası kazanmış bir insan olarak betimlenen Tanrı Ptah’a (Fig. 5) kaynaklık etmiştir (Wiedemann, 1897, s.131). Tasvirlerde yer alan betim özellikleriyle tanrısal güç ve nitelikleri belirtilen Tanrı Ptah, insanları ve evreni, yüreğinin gücü ve konuşmasıyla yaratmıştır (Lichtheim, 1975, s.54). Sesinin sular üzerinde yaptığı rezonans, onun suda bir yaratım gerçekleştirmesini sağlamıştır. Evreni yaratmış, bu oluşuma bir düzen getirmiş ve onun kurduğu bu düzen, kendisinden sonra gelen tanrılar tarafından devam ettirilmiştir (Karshner, 2011, s.56).

¹ Sonsuzluğun sembolü olarak görülen bu yaratıcı tanrılar grubu hakkında sadece mitsel anlatımlarda geçen bilgilerle değil, tasvir sanatı aracılığıyla günümüze ulaşan temsillerle de detaylı bilgi elde edilebilmiştir. Tasvirler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Grabar, 2015, s. 243, fig.3; ayrı bir kaynak olarak bu metinde kullanılan görsel için bk. Dendera: The Temple of Hathor 2021.

Mısır'da Tanrı Ptah'ın yaratan güç olarak tanımlandığı bu anlatım, yaratılış hakikatinin işlendiği temel biçim olarak söz konusu edilse de aynı kültüre ait bazı anlatım türlerinde, bu ilkenin değiştiği, meselenin farklı biçimlerle ele alındığı da görülmüştür. Yumurtanın içinden çıkan yaratıcı güç Ptah'ın yumurtadan gelen kökünün sadece kendi oluşumu üzerinde etkili olmadığı bilgisinin etrafında biçimlendirilen bu anlatılarda; zanaatın, el işlerinin, ustalığın tanrısı olarak bilinen Ptah'ın (Clark, 1960, s.60-62), çömlekçi çarkının başına oturarak her şeyin başlangıcını oluşturan kozmik bir yumurta yarattığı, bu kozmik yumurtanın içinde varlığın başlangıcını sağlayacak olan bir kazın yer aldığı ve bütün düzenin bu kaz tarafından sağlandığı anlatılmıştır (Müller, 2004, s.145). Yaratıma dair belli bir açıklamanın getirildiği bu anlatıların çok sık kullanılan ve karşılaşılan bir biçime dönüşmemesi dikkatleri çekmiş; bu durum, onların kültürel bellekte kesinleşmiş bir kanı oluşturamayan kaynaklardan ibaret olduğu gerçeğiyle değerlendirilmesine sebebiyet vermiştir.

Mısır mitolojisinde kozmik yumurta, farklı versiyonlarla da olsa yaratıcıyla yaratılış ilkelerinin iç içe girerek birleştiği sarsılmaz bütünlükte önemli ve değişmeyen bir öge olarak yer almıştır. Kozmik yumurtanın bu kültüre ait olan mitolojik hikâyelerde ele alınan bu şekli, saha içerisinde değerlendirme kapsamına dâhil olan tek örnek olarak kalmamıştır. Kozmik yumurtanın yine benzer ve başat rollerle ele alınan bir biçimi de Asya'nın en eski ve en önemli uygarlık merkezlerinden biri olan Çin'de, bu kültüre ait mitolojik hikâyelerde yer almaktadır. Çin mitolojisinde yaratılışın konu edildiği mitlere göre; varlığın ortaya çıkacağı alanda başlangıçta bir kaos, bir düzensizlik vardır. Bu kaotik ortamdan evrenin oluşumu için gerekli olan temel karşıt elementleri, yani Yin (Gölgeli- doğadaki dişil ilke) ile Yan (Güneşli- doğadaki eril ilke)'in oluşturduğu zıt yaratım, güçlerini âdeta kapalı bir kutu vazifesi görerek içinde barındıran bir kozmik yumurta ortaya çıkmıştır. Evrenin yaratılışında etkin rol oynayacak olan bu eril ve dişil iki özü barındıran kozmik yumurtadan ilksel bir varlık olan Pan-gu ortaya çıkmıştır. Yumurta'yı kırarak bir anlamda kaos ortamında kendi varlığını da yaratmış olan Pan-gu, bu hamlesiyle evrene düzen getirecek olan yaratıcı sıfatını kazanmıştır (Cotterell, 1986, s.122; Koçak ve Otyakmaz Aydın, 2023, s.228).

Çin yaratılış mitlerinde ilksel varlık Pan-gu'nun ortaya çıkışından sonra evrenin biçimlenişinin nasıl olduğuyla alakalı bilgilerin verildiği anlatımların iki farklı versiyon sunan biçimler hâlinde oluşturulduğu görülmüştür. İlk hikâyede; üstün güç Pan-gu'nun, içinde bulunduğu kozmik yumurtayı kırdıktan sonra bu yumurtanın içinden evreni oluşturan iki ayrı öz olan Yin'le Yan'ın çıktığı; yumurtadan çıkan bu iki ilksel varlıktan Yan'ın (Güneşli) havaya, Yin'in ise (Gölgeli) karaya dönüşmesiyle evrenin yaratımının tamamlandığı anlatılmıştır (Fig. 6). Yaratılışın açıklanmaya çalışıldığı hikâyenin ikinci versiyonunda ise; Pan-gu'nun ilksel varlık olarak tanımlanan kozmik yumurtadan bir öz olarak çıktığı, bu yaratıcı gücün onlarca yıl süren uykusundan uyanarak kâinatın yaratımını gerçekleştirecek olan iki öz ortaya koyduğu, bu özleri yarattıktan sonra güçten düşen ilksel varlık Pan-gu'nun öldüğü; ölümler nefesinin rüzgârlara, sesinin şimşeklere, vücudunun dağlara, saçlarının bitkilere, kaslarının verimli topraklara, kanının ise akan sulara kaynak olduğu (Antikleidi 2014), bu dünyada onun nefesiyle can bulan ve insanların atası olacak olan Huaxu'nun doğumunun da onun ölümüyle gerçekleştiği bilgisinin sunulduğu görülmüştür. Çin yaratılış mitlerinde varlık hakikatinin çözümlenmesini sağlayan bu iki hikâye içeriğinin dışında aynı zamanda bu kültüre ait olan yaratılış mitlerinin, olağanüstülüklerle zenginleştirilmiş bir içerikle kurgulandığını gösteren özellikleriyle de dikkatleri çekmiştir (Berg, 2023, s.7; Seal ve Smith, 2021, s.161).

Kozmogonik mitler içinde; karşıtlık ilkelerinin kozmik bir gücün içinde bir bütün olarak yer aldığı, daha sonra iki karşıtın ayrılarak bütünü içinden çıktığı ve böylelikle evrenin yaratılışının tamamlandığına dair geliştirilen bir diğer anlatım da Japon mitlerinde geçmektedir. Bu mitlerdeki yumurtayla ilgili söylenceler, Çin mitolojisinde anlatılanlardan biraz daha farklı bir içerikle tasarlanmıştır. Buna göre, cennet ve yeryüzüyle eril ilk olan Yo ve dişil ilk olan In birbirinden ayrılmamıştır. Bu karşıtların tümü, biçimsiz bir kütleden ibaret olan kozmik yumurtanın içinde yer almıştır. Bir düzen içerisinde yer alan, fakat birbiri içine girmeyen bu karşıtlıklar daha sonra ayrılmış;

Gizemli Bir Başlangıç, İlahi Bir İz: Mitolojik Öykülerin ve Bizans Tasvir Sanatına Yansıyan Temsillerin Işığında Yumurtanın Bizans İkonografisinde Yer Alan Biçim ve Sembolizminin Yorumlanması

yumurtanın içindeki temiz olan taraf cennete, ağır olan taraf ise yeryüzüne dönüşmüştür. Evrenin asıl tasarımcısı olan Kuni-toko-tachi adı verilen tanrı ise bu iki oluşumun birbirinden ayrılmasından sonra ortaya çıkmıştır (Griffis, 1900, s.43). İlk önce karşıt ilkelerin ayrılması, sonra yaratıcının ortaya çıkması gibi benzer bazı yönler rağmen, Japon mitolojisinde yer alan bu anlatı türleri, Japon mitolojisinin Çin mitolojisinden farklı detaylarla ilerlediğini göstermiştir.

Çin ve Japon yaratılış mitlerinde, “yaratıcı” ve “yaratma” ilkesinin benzer kurgularla işlenen biçiminin, Hint mitolojisinde yer almaması, Asya mitolojileri içerisinde bambaşka bir anlatımsal bütünle karşılaşılmasını sağlamış, bu durum geniş bir coğrafyada yaratılış kavramının tek düze bir formda anlaşılmadığını, konuyla ilgili farklı yorumlar üretildiğini göstermiştir. Mısır mitolojilerinde olduğu gibi, kozmik yumurtayla ilgili efsanevi anlatılarda yumurtanın tanrılar tarafından oluşturulduğu, evrenin yaratılışının bu yumurtadan çıkan başka tanrılar tarafından tamamlandığı şeklindeki işleniş biçiminin, uzak bir coğrafyada, Hint mitolojisinde de yer aldığı görülmüştür. Hint mitolojisinde, ilksel sudan oluşan kaotik bir düzenin içine Tanrı Vişnu’nun altın bir yumurta bıraktığı, Hinduların güneşi Tanrı Brahma’nın bu yumurtadan ortaya çıkarak evrendeki tüm formların yaratımını tamamladığı anlatılmıştır. Yaratılış hakikatiyle ilgili söz konusu anlatım, bu coğrafyada geçen en eski ve kabul gören efsanelerden biri olarak tanımlanabilmektedir (Casanowicz, 1929, s.91-92).

Yumurtanın tanrılarının oluşumunun kaynağı ve onların evreni yaratma süreçlerinin başlangıç noktası olarak tarif edildiği bir diğer yaratılış miti de Fenikelilere aittir. Bu mitolojik hikâyelerde, Askolan nehrinin koruyucusu olan, verimlilik ve bereketle ilişkilendirilen yerel tanrıça Astarte’nin (Fig. 7) ortaya çıkışı anlatılmaktadır (Gavrilović Vitas, 2021, s.151). Doğu Akdeniz’in önemli uygarlıklarından biri olan ve sahip olduğu stratejik konum dolayısıyla kültürler arası etkileşime açık olan bu uygarlıkta da yumurta, yaratılışın açıklanmasında önemli bir sembol olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda, Ashtoreth/Astarte’nin ortaya çıkışının anlatıldığı hikâyenin iki farklı versiyonuyla karşılaşılmıştır. Birinci versiyonda, Askolan Gölü’ne balıkların bıraktığı bir yumurta üzerinde güvercinlerin kuluçkaya yattığı, bir süre sonra bu yumurtadan Tanrıça Astarte’nin ortaya çıktığı (Diodorus Siculus Library of History 2020; Siculus, 1935, s.4.2-6); ikinci versiyonda ise Tanrıça Astarte’nin, balıkların Fırat Nehri kıyılarına taşıdığı bir yumurtadan çıktığı anlatılmıştır (Clark, 2015, s.46).

Yumurtanın yaratımı sağlayan ana metafor olarak tanımlandığı yaratılış mitleri arasında, sembolik anlatımların yoğun bir şekilde kullanıldığı farklı anlatım biçimlerinden birinin özgün şekilde Budizm’de yer aldığı görülmüştür (Eliade, 1991, s.77). Bu anlatımda yumurta, Buddaha/Buda’nın uzay ve zamanın sınırlarını aşarak kâinatın yaratılmasından önceki bir zamana döndüğü yolculukta, iki önemli öge olan uzay ve zamanın sembolü olarak kullanılmıştır. Buda, cehaletin tıpkı bir yumurta gibi şekillenen ve aşılması zor olan sınırlarını aşmıştır. Onu aşarak çıkan “*Jyesta*”, yani “*ilk doğan*” olmuş, tek ve güçlü, evrensel ve kutsal olma sıfatına erişmiştir (Snodgrass, 1992, s.195). Anlatıda “*cehaletin kabuğu*” olarak adlandırılan yumurta (D’Souza, 2005, s.123), evrenin oluşumunu sağlayan ana kaynak olarak önem kazanmış, “*Hiranyagarbha*” adıyla tanımlanan bu ilkesel varlığının içinden çıkmak, var olmak, ilahi olana kavuşmak ve hatta kutsal olan ilahın ta kendisi olmak anlamlarına gelmiştir (Bowker, 1997, s.240).

Eski Doğu kültürlerinin yaratılış mitlerinin hemen hemen hepsinde ana yaratım ögesi olarak işlenen yumurta, Batı’da, Antik Yunan medeniyetinin kültürel özünü yansıtan mitolojik hikâyelerinde de benzer bir görev ve tanımlamayla işlenmiştir. Nitekim yumurtanın burada da ilksel ve her şeyin içinden çıktığı bir güç olarak tanındığı görülmüştür. Ancak bu mitolojide, yumurtanın yaratan kuvvet olarak varlığın başlangıcında üstlendiği rolünün ne olduğuyla ilgili biçimin işlenişinin ise birtakım farklılıklarla inşa edildiği tespit edilmiştir. Antik Yunan mitolojisinde, yumurta ve yaratım ilkesinin bir bütünde buluşturularak anlatıldığı en önemli yaratılış hikâyelerinden biri, Pelasgların yaratılış mitinde, Eurynome ve Ophion’un arasında geçen olayların aktarımının yapıldığı anlatımlarda yer almıştır. Burada işlenen anlatıma göre; Yer tanrıçası Gaia’nın farklı bir görünümü olan Tanrıça

Eurynome (Fig. 8²), evrenin kaotik düzeninden, bu düzenin ta kendisi olan ilkel sudan, yani koastan ortaya çıkmıştır. Eurynome varlığını devam ettirebilmek amacıyla gökyüzüyle denizleri birbirinden ayırmış, bu hamlesinden sonra kâinatı kaplayan engin suların üzerinde dans etmeye başlamıştır. Her seferinde dansının hızı artan Eurynome, bu hızıyla rüzgâr tanrısı Boreas'ın oluşumuna zemin hazırlamış, Eurynome'nin sular üzerinde yaptığı dansın ahengiyle oluşan Boreas, transformasyona uğrayarak Ophion adı verilen bir yılanı dönüştürmüştür. Yılanı dönen Ophion, oluşumunu sağlayan bu kadının etrafına dolanmıştır. Eurynome, etrafında dolanan Ophion'dan gebe kalmış ve bir güvercin silüetine bürünmüştür; evrenin başlangıç noktası olacak olan evrensel yumurtanın oluşumunu sağlamıştır (Russell Coulter, 2000, s.175). Ophion, Eurynome tarafından kaostan ortasına bırakılan bu yumurtanın etrafına dolanmış, onun gövdesinin boğumlarıyla ısınan yumurta çatlamış, Uranos, gökyüzü; Ourea, dağlar; Pontus, denizler; Toprak ana Gaia ve onun dağları ve nehirleri başta olmak üzere tüm yıldızlarla gezegenlerin yaratımı sağlamıştır. Yaratım ilkesinin ta kendisini oluşturan Eurynome'yi geriye atan Ophion, kendisini evrenin tek yaratıcısı ilan etmiştir. Ophion'un bu hamlesiyle âdeta öfkeden çıldıran Eurynome, önce kovarak, daha sonra da sonsuza kadar yeraltına sürgüne göndererek onu cezalandırmıştır (Alban, 2003, s.146).

Antik Yunan mitolojisinde evrenin oluşum prensibinin yumurtayla ilişkilendirilerek ele alındığı bir diğer yaratılış anlatımı ise MÖ VII. yüzyıla ait Orfik mitleridir. Burada yer alan anlatımlara göre; Kranus, gümüş bir yumurta yaratmış, bu yumurtadan Phanis adında bir tanrı doğmuştur (Fig. 9). Kozmik yumurtadan doğan ve ışığın tanrısı olarak adlandırılan Phanis, canlı ve cansız evreni dolduran tüm varlıkların yaratımını gerçekleştirmiş, kendinden Nyx'i ortaya çıkararak Antik Yunan mitolojisinin ilk kuşak tanrıları olarak bilinen titan ve titanitlerin oluşumunu sağlamıştır (Stokey, 2004, s. 36³).

Yumurtanın içinde bir yaşam barındırdığı ve sahip olduğu güçle yaratılışa doğrudan etki ettiği anlatılan yaratılış mitlerinde, yumurtaya yüklenen bu sembolizmin her yerde benzer özelliklerle kullanılmadığı görülmüştür. Yumurtanın farklı anlamlar ve sembollerle buluşturularak bambaşka bir anlam ve içerikle ele alınan şeklinin en güzel örneklerinden birini, Antik Yunan mitolojisinde Leda ve Zeus'un ilişkisinin anlatıldığı hikâye oluşturmuştur. Yumurtanın iyinin ve kötünün sembolü olarak kullanıldığı bu hikâyeye göre; Tanrı Zeus, kuğu şeklini alarak bir nehir kıyısında yıkanan Sparta Kralı Tyndareos'un güzel karısı Kraliçe Leda'ya yaklaşmıştır. Zeus ve ölümlü Leda, birlikte olmuş, (Brewer 2001, s.1), bu birliktelikten sonra Leda iki yumurta ortaya çıkarmıştır. Fakat bu yumurtalardan biri Tyndareos tarafından, bir diğeri ise Zeus tarafından döllendirilmiştir. Her bir yumurtadan ikiz çocuk çıkarak toplamda dört çocuğun dünyaya geldiğinin anlatıldığı bu hikâyede, Helene ve Kastor, Zeus'un; Klytimestra ve Polydeukes da Tyndareos'un çocukları olarak anlatılmıştır (Werness, 2006, s.156). Tek anneden doğan, fakat farklı iki babadan olan kardeşlerin, dolayısıyla evrendeki ilk canlı varlığın oluşumunun anlatıldığı bu mitte, aslında sadece insanın varoluş ilkesi ve soyun gelişimi açıklanmamıştır. Mit, aynı zamanda evrendeki zıtlıkların nasıl oluştuğuyla ilgili bilgi veren yönüyle efsanevi bir söylem olarak da tanımlanabilmiştir.

Zeus'un çocukları olan Helene ve Kastor'un kardeşliğin ve dostluğun, Tyndareos'un çocukları olan Klytimestra ve Polydeukes'un ise uyumsuzluk ve savaşın sembolü olarak (Tao, Peng ve Chen, 2021, s.2) anlatıldığı bu ilginç öykü, tasvir sanatı ustalarının repertuarına da girmiştir. Rönesans sanatının önemli temsilcilerinden biri olan Cesare da Sesto'nun, XVI. yüzyıla tarihlenen "*Leda ve Kuğu*" adlı tablosu (Fig. 10), binlerce yıl sonra bile olsa hikâyenin sanatçıların tahayyüllerini süslediğini ve sanatçıların eserlerinde bu hikâyeyi konu edindiğini göstermiştir.

² Eserde yer alan sahnenin ayrıntılı anlatımı için ayrıca bk. Caskey ve Beazley 2024; Eurynome'nin yaratılış efsanesi için bk. Paleothea 2024.

³ Ayrıca bk. The Collector 2021; Eurynome 2024; Olimpioi 2024. Phanes – The God of Creation And New Life 2024.

Gizemli Bir Başlangıç, İlahi Bir İz: Mitolojik Öykülerin ve Bizans Tasvir Sanatına Yansıyan Temsillerin Işığında Yumurtanın Bizans İkonografisinde Yer Alan Biçim ve Sembolizminin Yorumlanması

2. Yumurtanın Bir Form ve Forma Yüklenmiş Bir Sembol Olarak İnanç, Ritüeller ve Gelenekler Kapsamında Kullanımı

Farklı coğrafyaların farklı zamanlardan gelen ve ait olduğu toplumun dinî, sosyal, kültürel ve hatta sanatsal anlamda duyuş ve düşünüş biçimine dair önemli bilgiler veren mitolojik öykülerin içerisinde- burada da ele alındığı üzere- yumurta, varlığın başlangıcının oluşumunu sağlayan bir güç merkezi olarak ele alınmış, bu etkin gücün anlamlandırılmasında onun önemli bir sembol olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. İnsanın, eşyanın tabiatıyla ilgili sahip olmak istediği bilgi için bu nesnenin önemli bir veri sunduğuna, hatta bu nesnenin verinin ta kendisini oluşturduğuna dair geliştirdiği inanç, yaratım meselesinin konu edinildiği mitlerde yumurtanın hem sahip olduğu şekil hem de şekline yüklenen sembolik anlamıyla kullanılmasının önünü açmıştır. Eski Doğu ve Batı dünyasının yaratılış mitlerinde, varlığın hakikatinin yumurtayla ilişkilendirilerek açıklanan biçimi, kültürel bellekte kayıt altına alınan tek form olmamıştır. Öyle ki nesnenin taşıdığı sembolik anlamının sadece yaratılış mitlerinde değil, hayatın farklı sahalarında, farklı tanım ve algı türlerine hizmet eden biçimler içinde de kullanıldığı görülmüştür.

Yumurtanın, “*yaratan*” tarafından belirlenen sistemli bir bütünlü, yani inanç esasıyla buluşturulması; benimsediği dinin gereklilikleriyle hayatını biçimlendiren insanların, dinî ritüellerinde ya da kültürel bir aidiyet kimliği olarak gelişen geleneklerinde yumurtayı, yarattıkları yeni biçimlerle kullanılır hâle getirmeleri gibi unsurlar takip edildiğinde yumurtanın hem form hem de manasının temel alınarak kullanıldığı yeni biçimlerin ortaya çıkmasının yolunu açtığı sonucuna ulaşılmıştır, yumurtanın değişik anlamlara işaret eden bir sembol olarak inanç, ritüeller ve gelenekler kapsamında işlenen tüm biçimlerinin, yumurtanın evrenin yaratımıyla ilgili mitolojik anlatımlardaki yeri kadar önemli olduğunun düşünülmesini sağlamıştır.

Yumurtanın, kaostan düzene geçişi sağlayan bir güç olduğunun, Tanrı Brahma'nın yaratıcı güç ilkesiyle birleştirilen bir yumurtadan çıkarak vücuda gelmesinin anlatıldığı Hint kozmogonik mitinin, Hindu geleneklerine kuvvetli bir etkiyle tesir etmesi ve Hinduların yaratım mitindeki öğreti gereği kutsal bir kaynak olarak gördükleri yumurtayı yemeyi reddetmeleri (Blackman ve Kvaska, 2011, s.178) örneğinde olduğu gibi yumurtanın inançtaki esaslara, geleneksel olarak takip edilen eylem biçimlerine dâhil edilen şekli, dikkatlerin yöneleceği başka alanların belirlediğinin ispatını oluşturmuştur. Yumurtanın, benimsenen din ve dinle ilintili olarak gelişen ritüellerde ve toplumların özünü oluşturan geleneklerde önemli bir sembol olarak kullanıldığı ilk biçimlerinden biri; Roma döneminde, Yunan mitolojisinde, evrenin oluşumunun anlatıldığı Orfik mitlerde kâinatın başlangıcı bazı anlatımlarda Tanrı Phanis'le, bazı anlatımlarda ise Dionysos'la ilişkilendirilmiştir. Kâinatın başlangıcının Dionysos'la ilişkilendirildiğinin aktarıldığı anlatımda, kâinatın kaynağı olan kozmik yumurtadan çıkan ilksel gücün, Dionysos/Bakkhus olduğu belirtilmiştir. Tanrı Dionysos'un/Bakkhus'un evrene yaratılışla ilgili ilahi bir ışık getirdiğinden bahsedilen bu anlatıda yer alan bilgiler, yumurtanın sembolizmi üzerinde farklı bir tanım gelişmesine sebep olmamıştır. “*Eşyanın özü olma*” ve “*yaşam*” gibi anlamların taşıyıcısı olan yumurta, benzer anlamsal misyonlarla bütünleştirilmiştir. Yumurtanın yüklendiği bu anlamın imparatorluğun pagan yılları boyunca din ve dinle ilgili gelişen tüm eylemlerini kapsadığı görülmüştür. Yumurta, muhtemel bir Pers etkisiyle (Together, 2018) yaşam, doğurganlık, üreme gibi sembolik anlamların temsilcisi olan Tanrıça Venüs'e, tarım Tanrıçası Ceres'e, başta bu iki tanrıça olmak üzere bu anlamla ilişkilendirilen diğer bereket tanrı ve tanrıçalarına, bereket ve şarap Tanrısı Dionysos'a/Bakkhus'a olan inanç kapsamında yapılan ritüellerde etkin bir şekilde kullanılmıştır. Antik Yunan'da özellikle bahar dönümlerinde yapılan dinî festivallerde “*yeniden doğuş*” anlamıyla bütünleştirilerek önemli bir imge hâline getirilen yumurtanın, Tanrı Dionysos'un/Bakkhus'un heykellerinin ellerine bırakılması (Fig. 11) ve bunun ritüellerde uygulanan önemli jestlerden biri hâline getirilmesi dikkat çekicidir (Hall, 1996, s.70; Rykwert, 1988, s.126; Simoons, 1994, s.156).

Antik Yunan'da bahar döngülerinde, özellikle Tanrı Dionysos/Bakkhus adına yapılan festivallerde önemli bir dinî sembol olarak yer alan; yaşamı, yeniliği, yenilenmeyi, başlangıçları temsil

eden yumurtanın (Pittman, 2003, s.123) bu şekildeki kullanımının, yazılı kaynaklar ve hatta tasvirlerin sunduğu bilgiler doğrultusunda, Eski Doğu dinlerine kadar uzandığı tespit edilmiştir. Örneğin pagan dünyadaki bu kutlama seremonilerinin en erken temsillerinin, Mısır ve Pers kültüründe yer aldığı görülmüştür (Malm, 2018, s.241). Eski Doğu'nun en köklü medeniyetlerinden olan Mısır ve Pers kültüründe yumurta, bu kültürlerin ibadet biçimlerinde baharın ve baharın getirdiği kutsal enerjinin ana simgesi olarak yer almıştır. Kutsallık atfedilen yumurtalar, bu şölenlerde tatbik edilen ritüeller gereğince rengârenk boyanmış, şölen havasında geçen kutlamalarda baharla gelen diriliğin insanlarda oluşturduğu neşenin, âdeta somut resimleri hâline gelmiştir.

Tanrı Amun'un yaratıcı gücünü vurgulamak için yumurtayı onunla özdeşleştiren ve tapınaklarına boyalı yumurtalar asan Eski Mısır'la (Shoup, 2017, s.308), baharın getirdiği enerjiyi kabul eden ve bunu boyalı yumurtalarla sembolik bir dile aktaran İran'daki Zerdüşterin geliştirdiği ritüellerin içerik benzerliği dikkat çekicidir. Zerdüşterin yeni yılı olan "No Ruz" da da tıpkı Mısır'da olduğu gibi yumurtaların boyandığı görülmüştür. Festivallerde inananlar tarafından yumurtaların hediyeleşmenin bir metası hâline getirildiği, yumurtaların yendiği büyük sofraların kurulduğu, yenen yemeklerin ardından yumurta kabuklarının kışın kovulması ve baharın karşılanması adına kırıldığı bilgisine erişilmiştir (Goniaxalarosis, 2021; The Magic of Easter Eggs, 2011). Pers din ve kültür hayatında esasında bir şükür iletisi olarak tasarlanan festivallerde, tatbik edilen ritüellerdeki ayrıntılar (Meri 2006, s.599), pagan inanışın yaygın olduğu dönemlerden bugüne ve Ortodoks dünyasının önemli ayinlerinden Paskalya'ya kadar uzanan hâleriyle dikkatleri çekmiş, ritüeller kapsamında gerçekleştirilen bu benzer eylemsel biçimler, dönem ve kültürler arasındaki etkileşimin sağlamlığının ve devamlılığının temsili oluşmuştur (Helleniceeggs, 2015).

Bahar döngülerinde, tanrının yaratma gücünün anımsanması adına düzenlenen, yumurtanın yeniliğinin ve yaşamın simgesi olarak kullanıldığı dinî içerikli festivaller, sadece Doğu dünyasında görülmemiştir. Batıda Saksonlar, Keltler ve hatta İskandinavlar da dâhil olmak üzere farklı kültürlerde Germen Tanrıçası Eostre ile ilişkilendirilerek ortaya çıkarılan Ostora festivallerinin düzenlenmesi (Billson, 1892, s.444), bahar döngüsünde (Pittman, 2003, s.123⁴), her yıl Nisan ayında düzenlenen bu festivallerde, yine yumurtanın yaşam ve verimle ilişkilendirilerek kullanılması, yumurtaları kırmadan onların etrafında yapılan danslarla baharın gelişinin kutlanmasının (Barnett, 1949, 65) özellikle Rönesans döneminden itibaren uygulanan bir gelenek hâline getirilmesi, bu durumu örneklemiştir (Canton Public Library, 2023; Cerdeira Home for Creativity, 2023; The Public Domain Review, 1620).

Geleneksel öğretilerin günlük yaşam pratiklerinde tatbik edilen biçimleri, zamanla ait oldukları toplumun estetik zevklerine hitap eden sanat eserlerinde de konu edinilmeye başlamıştır. Hollandalı sanatçı Pieter Aertsen'in 1552 yılına tarihlenen yağlıboya tablosu, bu inancın resim sanatında işlendiğini örnekleyen birkaç önemli eserden biridir (Fig. 12).

İnanç ve geleneksel öğretilere yerleşen birtakım pratiklerde neşenin ve sevincin hâkim olduğu bir içeriğin ana bileşeni olan yumurtanın, eylemsel ve anlamsal olarak farklı kurgular içinde yer alabildiği görülmüştür. Ölü gömme gelenekleri ve bu kapsamda uygulanan çeşitli ritüeller, dikkatlerin yoğunlaşması gereken özel bir alan olarak belirmiştir. Nitekim ölümün beden denen aşılmaz sınırın kırılmasını sağlayan bir metafor olarak algılanması, ruhun bu engeli aştıktan sonra sonsuza dek süren sınırsız bir özgürlüğe erişeceğine inanılması dolayısıyla tüm bu düşünsel örüntü içinde yumurtanın yeni bir yaşam için başlangıç, en azından bu başlangıç için önemli bir sembol olarak kullanılan öge hâline getirilmesi, onun ölüm seremonilerinde de yer almasına zemin hazırlamıştır.

Yumurta, ölüme ilişkin geliştirilen ritüeller bağlamında insanı acısından uzaklaştıran, onu rehabilite eden, en azından insana bu imkânı sağlayacağı kanaatini veren uygulamalarda hep olumlu anlamlarla buluşturulmuştur. Öyle ki inanç ve geleneksel öğretiler dikkate alınarak tatbik edilen pek

⁴ Ayrıca bk. Cerdeira Home for Creativity 2023.

Gizemli Bir Başlangıç, İlahi Bir İz: Mitolojik Öykülerin ve Bizans Tasvir Sanatına Yansıyan Temsillerin Işığında Yumurtanın Bizans İkonografisinde Yer Alan Biçim ve Sembolizminin Yorumlanması

çok uygulamada, binlerce yıldır kolektif bilinçaltının yarattığı öykülerde sonsuzluğun, yeniden dirilişin, yaşamın, canlılığın sembolü olarak kullanılan yumurtanın yine aynı anlam kapsamında ölen kişinin acısıyla baş başa kalan yakını tarafından içsel bir rahatlamaya kavuşmayı sağlayan bir nesne olarak anlamlandırıldığı ve kazandırılan bu yeni anlam çerperinde kullanıldığı görülmüştür. Ölen kişinin ardından ona yeni bir hayat dilemenin simgesi olarak mezarlara yumurta bırakılmaya başlanması, bununla alakalı onlarca farklı ve ilgi çekici ayrıntının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Mısır'da, Asya ve Akdeniz kültürlerinde yumurtaların mezarlara bırakılan adak objeleri hâline gelmesi, ölüm geleneklerinde yumurtanın kullanım şekliyle ilgili elde edilen bilgilerin ne kadar daha çeşitlenebileceğini gösteren önemli örnekler olarak belirmiştir (Scala, 2022).

Nesnenin bir sunudan ziyade ölen kişi için dilenen yeni ve sonsuz yaşam simgesi olarak kullanılan biçiminin bu anlamsal yorumu, farklı bölgelerden gelen arkeolojik verilerden elde edilen bilgilerle somut olarak da kanıtlanabilmiştir. Vatikan'da, Triumphalis Nekropolü'nde yapılan kazılarda ortaya çıkarılan, MS 50-150 yıllarına tarihlendirilen, sağ elinde yumurtayla gömüldüğü-görülen, henüz bir yaşını doldurmamış bebek mezarının (Fig. 13) (Musick ve Keating, 2016, s.192⁵), 2014 yılında güneydoğu Almanya'da, Langenpreising'de yapılan kazılarda ortaya çıkarılan, VII. yüzyıllara tarihlendirilen ve içinde haşlanmış yumurta kalıntılarının olduğu tespit edilen bir kız çocuğuna ait mezarın (Strott, Czermak ve Grupe, 2006, s.68⁶) ve Berryfields Buckinghamshir'da IV. yüzyıla tarihlendirilen, hasır örgü bir sepetin içinden çıkan dört adet yumurta kalıntılarının bulunduğu bir mezarın keşfedilmesi, yumurtanın ölü gömme geleneklerinde yüklendiği sembolizm dolayısıyla önemli bir materyal olarak yer aldığını ispat eden en önemli somut örnekler olarak sıralanabilmiştir (The History Blog, 2024).

Yumurtanın mezarlara adak objesi olarak bırakılan şeklinin kimi durum ve uygulamalarda değiştiği de görülmüştür. Ölen kişi için beslenen güzel dileklerin bir simgesi olarak kullanılan yumurtanın yüklendiği mistik anlam, bazen gerçek yumurta değil de yumurta biçimindeki adak objelerinin mezarlara bırakıldığı bir biçime dönüşmüştür. Özellikle Klasik dönemde insanlar, ölen yakınları için umdukları yeni ve güzel bir hayat temennisini yumurta biçimli sunu öğeleriyle birleştiren sanat eserleri üretmişlerdir. Bu dönemde yapılan yumurta formundaki vazolar (Fig. 14), (Metropolitan Sanat Müzesi (Metropolitan Art Museum, 2024) ile yumurtanın sadece biçimi esas alınarak yapılan taş veya mermer heykelticler, bu yöndeki bir kullanımın varlığının işareti olmuştur.

Farklı inanç sistemlerinde ve farklı kültürlerde yumurtanın ölü gömme geleneklerinde çok farklı biçimlerde kullanıldığı görülmüştür. Hristiyan inancının temellerini oluşturan Yahudi geleneğinde yumurtanın yas törenlerinde, ölünün defnedilmesi merasiminden sonra yenen bir yemeğin -(Tevrat, Hoşea, 9: 34; Tevrat, Hezekiel, 24: 17, Tevrat, II. Samuel, 3: 22-35) İbranice'de "*Seudat Havara'ah*" olarak adlandırılan yas yemeğinin (Mişna, Moed Katan, 27b için bk. Sefaria, 2024)- ana ögesi olarak kullanılan şekli, ilginç bir biçimlendirme durumundadır.

Ölen kişinin yakınlarının defin sonrasında yedikleri ilk yemek (Tevrat, II. Samuel. 3: 22-35) olan ve kelime anlamıyla "*İyileşme Yemeği*" olarak bilinen, aslında onların kayıplarından ötürü etrafını saran ve acılarını paylaşan kalabalık insan gruplarından ayrı bir yerde olduklarını vurgusunu da bir anlamda sağlayan bu yemek (Van Gennep, 1960, s.164), genellikle acılı ailenin etrafındaki tanıdık isimler tarafından getirilen ve kayıp yaşayan bireylere sunulan (Tevrat, Hezekiel, 24: 17) bir yemek olmuştur (Tevrat, Yeremya, 16: 7). Ölen kişinin ardından yakınları tarafından tutulan ve yedi gün devam eden "*shiv'a*" isimli yas tutma sürecinin (Tevrat, Yaratılış, 50: 10; Tevrat, Mezmurlar, 147: 3) başlangıcını oluşturan bu yemekte; yumurta, simit veya çörek, mercimek ve nohuttan oluşan genellikle yuvarlak

⁵ Ayrıca bk. The Spanish Steps Apartment On Via Della Mercede 2014; Roma Wonder 2017; The History Blog 2024; Museivaticani 2024.

⁶ Ayrıca bk. Medievalists.net 2024.

biçimli besinler yenilmiştir. Yumurta ve yanındaki bütün besin öğelerinin yuvarlak formda olması bilinçli bir tercihin ürünü durumundadır. Yuvarlak formu besinler sahip olduğu şekil itibariyle başlangıcı ve sonu olmayan, sonsuza kadar devam eden yaşam döngüsünün temsili olarak kullanılmıştır (Heilman 2001, s.134). Sofrada sunulan bu yiyeceklerle ölümün, bu döngünün küçük bir parçası olduğu, sonsuz olan asıl istikametle başlayan yeni hayat olduğu (Tevrat, Mezmurlar, 49: .11) âdeta sembolik olarak vurgulanmak istenmiştir (Marks, 2010, s.100).

Binlerce yıllık bir kültür aktarımı sonucu Yahudilerin ölü gömme geleneklerine dâhil olan yumurta, önemli bir ana item olarak aynı kültürün festivaller ve şöenlerinin anlamsal içeriğini oluşturan bütününe de yerleşmiştir. Mısır'da kölelikten kurtulan İsrailoğullarının göç hikâyesinin anımsandığı, çöldeki seyahatleri esnasında mayasız ekmeğe yemeklerinin anısına, Yahudi takvimine göre her sene Nisan ayının 15'inci gününde başlayarak kutlanan ve yedi gün boyunca devan ettirilen Pesah, Fısıh veya Hamursuz Bayramı'nda tatbik edilen biçimler, bu durumun en önemli örneklerinden birini oluşturmuştur (Tevrat, Mısır'dan Çıkış, 12: 1-28).

Pesah Bayramı kapsamında yapılan ritüellerde topluca yenen yemeğin Yahudi geleneklerinde büyük önemi vardır (Tora-Şemot, 12: 3-11; Mişna-Zevahim, 5: 1-8). "Seder" adı verilen bu yemekte adak hayvanlarının etiyle birlikte tavuğun incik veya boynu, bir tane haşlanmış yumurta (beitzah) (Eisenberg, 2008, s.45) ve acı otların servis edildiği "Seder Tabağı" adı verilen bir tabak hazırlanmış ve büyük bir yemek yenilmiştir (Parrinder, 1971, s.408; Poznanski, 1980, s.879). Tabakta yer alan her bir yiyecek aslında bir sembolik anlama dâhil olan şekliyle burada görev almıştır. Farklı türden yiyeceklerde yer alan yumurta, tıpkı defin ritüellerinde olduğu gibi, burada da yası sembolize eden bir anlamla yer almıştır. Bu kültüre ait olan bazı rivayetlerde yumurtanın Fısıh gecesi vefat eden İbrahim peygamberin (Tevrat, Yarattılış, 17: 5) ardından yenen yas yemeğinde (Hebrew Books, 2024) yer aldığı bilgisinin geçtiği görülmüştür. Bu yöndeki bilgiler, yumurtanın yaşla ilişkili bir ritüelde; yaşam, canlılık, yeniden doğuş gibi çeşitli olumlu anlamları karşılayan (Kılıç, 2012, s.75) bir sembol olarak kullanıldığının anlaşılmasını sağlamıştır.

3. Bizans: İkonografide ve Sanatta Yumurta

Oluşumu on binlerce yıl öncesine dayanan, ait olduğu toplumun sosyal, kültürel ve hatta sosyopsikolojik durumu gibi pek çok hassas noktayla ilgili geniş bilgiler içeren mitolojik hikâyelerin; varlığın sebebinin ne olduğunun, arkasında yatan gerçek anlamın gizeminin çözülmesine dair bir yol sunan ve din adı verilen mefhumun; dinin büyük bir şekillendirici unsur olduğu iç âlemde, belli bir sükûnetin yakalanması adına inanılan varlıklara saygı göstermek ve manevi temizlik sağlamak amacıyla belli kurallar gözetilerek kurgusu tamamlanan ve tatbiki sürekli hâle getirilen dinî ritüellerin; toplumsal anlamda sağlam bir bütünlük yaratma amacından hareket edilerek üstün bir çabayla var edilen, değerler, inançlar, alışkanlıklar, kültürel ve sosyal normlar gibi pek çok unsurun biçimlendirici bir öge olarak içeriğinin yapılandırılmasında görev alan ve bu anlamda toplumsal bir kimlik inşası sağlayan geleneklerde hem sahip olduğu şekil hem de şeklinin yüklendiği sembolik anlamla önemli bir öge olarak yer alan yumurtanın, değişmeyen kural ve kaidelerle işlendiği bir diğer inanç sistemi, Yahudi inancının temel alındığı ve ondan ayrılarak yeni bir değer olarak yükseldiği Hristiyanlık olmuştur.

Varlığın başlangıcı, doğum, canlılık ve sonsuz yaşam (Scala, 2022) gibi pek çok kavramın en eski sembollerinden biri hâline gelen yumurta, benzer bir şemayla bu dinin içeriğine dâhil olmuş, bu noktada sadece biyolojik bir öge olmanın ötesine geçerek ruhsal ve manevi bir anlam kazanmıştır. "Yaratan" ve "yaratılan" metaforunun tanımlanmasında ulaşılan bir cevapla "yaratıcı" ile ilişkilendirilen ya da yaratımı sağlayan bu üstün gücün ortaya çıktığı ana kaynak olarak tanımlanan biçimiyle önem kazanan yumurta, Hristiyanlıkta "yaşam" ve "sonsuzluğu" simgeleyen ve bu iki anlamla bütünleşen önemli bir sembol olarak yer almıştır. "Yeni bir hayatın başlangıcı olma" anlamını yüklenen yumurta, Hristiyanlıkta özellikle Ortodoks Hristiyan geleneğindeki Paskalya Bayramı'nda yer alan biçimiyle ön

Gizemli Bir Başlangıç, İlahi Bir İz: Mitolojik Öykülerin ve Bizans Tasvir Sanatına Yansıyan Temsillerin Işığında Yumurthanın Bizans İkonografisinde Yer Alan Biçim ve Sembolizminin Yorumlanması

plana çıkmış, bu sebeple burada daha çok “diriliş” ve “yaşam” kavramlarına işaret eden hâliyle dikkatlerin odağına yerleşmiştir (Together, 2018).

Hristiyanlıkta, “diriliş” ve “yaşam” başta olmak üzere yenilenme, doğum, bereket, doğurganlık, ölümsüzlük, temizlik, saflık, mükemmellik gibi pek çok olumlu kavramla bütünleştirildiği görülen yumurthanın, Hristiyan teolojisinde ve ikonografisinde nasıl yer aldığı konusunun esaslarının belirlenebilmesinde iman ve itaatte kusursuzluğun temsilleri olarak beliren önemli isimlerin hayat hikâyeleri büyük referanslar sunmuştur. Nitekim her birinin önemli rollerle söz konusu edildiği karakterlerin hayat hikâyelerinde yer alan birtakım ipuçlarının fark edilmesi, bunların takip edilmesi, irdelenmesi ve yorumlanmasıyla bir sonuca ulaşılabileceği görülmüştür. İkonografi ve ikonografinin doğrudan bir tesir alanı yaratarak biçimlendirdiği tasvir sanatı, bu çözümlemenin yapılabilmesi için başvurulması elzem olan iki başat alan olarak belirlemiştir.

Bizans'ta, yumurthanın yüklendiği anlama ilişkin bir bilgi edinimi sağlamak için referans alınması gereken, bu anlamda hem inanç kapsamında nasıl bir değerde olduğu hem de ikonografide insan zihni tarafından nasıl rasyonelize edilip imgeleştirildiğinin irdelenmesinin zorunlu olduğu ilk isim, Mecdelli Meryem olmuştur. Günahkâr olan, fakat iman ve itaatiyle kurtuluşa eren, İsa'nın güvenini ve sevgisini kazanıp onun yoldaşı hâline gelen (İncil, Luka, 7: 36-50), İsa'nın dirilişinin müjdecisi olan ve böylelikle Hristiyanlığın başlatıcısı hâline gelen Mecdelli Meryem, Hristiyan teolojisi ve onun biçimlendirdiği Hristiyan ikonografisinde önemli bir yerde durmaktadır (Ehrman, 2006, s.256; İncil, Yuhanna, 20: 10-18; İncil, Markos, 16: 1/9-10; İncil, Luka, 8: 2; King, 2003, s.142). Bazı efsanevi anlatım biçimleriyle gerçek kimliği karmaşıklaşan, fakat İsa'nın öğretilerine sadık bir şekilde hizmet etmesiyle hem dinî hem de tarihsel açıdan belli bir değerde duran Mecdelli Meryem'in, İsa'yla olan ilişkisiyle bir değer kazanan yaşam hikâyesi, Bizans ikonografisi ve tasvir sanatında, sadece bu yönüyle değil, aynı zamanda yumurthanın bir nesne ve sembol olarak nasıl bir bütünlükte algılandığının ve işlendiğinin çözümlenmesinde önemli ipuçlarının yakalanmasını kolaylaştırmasıyla da belli bir değere ulaşmıştır.

Batı'da Maria Magdalena olarak isimlendirilen ve hikâyesinde daha çok İsa'nın dirilişiyle ilgili sembolik anlatımların yakalandığı görülen Mecdelli Meryem'in hikâyesinde yumurthanın önemli bir öğe olarak kullanılan biçimiyle ilgili iki farklı öyküsel versiyonla karşılaşılmıştır. Bu anlatımlardan ilkinde göre; İsa'nın çarınca gerildiği günün ertesinde Mecdelli Meryem -o günün daha sonra Paskalya günü olarak kutlanacağı bir pazar sabahı- İsa'nın cesedini yağlamak için onun mezarına gitmiştir. Mezar ziyaretine giderken Yakup'un annesi Meryem, Salome (İncil, Markos, 16: 1; İncil, Matta, 28: 1; İncil, Matta, 27: 56; İncil, Luka, 8: 2-3; İncil, Luka, 24: 9; Aydın, 2007, s.95) ve beraberindeki birkaç kadın (İncil, Luka, 24: 10) ona eşlik etmiştir. Mecdelli Meryem, ziyareti sırasında ona eşlik eden kadınlarla paylaşmak üzere yemeleri için yanına bir sepet haşlanmış yumurta almıştır (Hitchen, 2023, 156). Önderliğini Mecdelli Meryem'in yaptığı kadınlardan oluşan küçük kabile, İsa'nın mezarının başına gelmiş, nihai noktaya erişen Mecdelli Meryem, onun defnedildiği mezarın kapağının (İncil, Markos, 15: 46), açık (İncil, Markos, 16: 4), mezarın ise boş olduğunu fark etmiştir (İncil, Matta, 28: 2-6). İsa'nın dirilişine tanıklık eden kadının yanında getirdiği bir sepet dolusu haşlanmış yumurta, bu olay sonrasında renk değiştirmeye ve parlak kırmızı rengini almaya başlamıştır (Atwood, 1993, s.126). İsa'nın dirilişinin arkasındaki kutsal müdahale ve ilahi kararın arkasındaki bu mucize, bir anlamda kadınların gözleri önünde yeniden tecelli etmiş, İsa'nın ölümden sonra kavuştuğu yeni hayatın simgesi, beyazdan kırmızıya dönen ve yeni bir başlangıcın eşiği olarak kabul edilen yumurtalar üzerinde gözle görülür bir mucizeye dönüşmüştür (Saxer, 1958, s.3). Bizans ikonografisinde yumurthanın bir diriliş sembolü olarak algılanmasına temel oluşturan bu ilk anlatım, anlatının diğer bir versiyonunda da devam ettirilmiştir. İkinci anlatıma göre; dirilen İsa'nın göğe yükselmesinden sonra Mecdelli Meryem, Roma'ya, Roma İmparatoru Tiberius Caesar'la görüşmeye gitmiştir. Geleneğe göre, imparatora ziyarete gidenlerin ona bir hediye götürmesi gerekmektedir. Yola çıkan kadın, yanına imparatora vermek üzere bir yumurta almıştır. Büyük bir cesaretle imparatorun karşısına çıkan Mecdelli Meryem, elindeki yumurtayı

imparatora uzatarak Mesih'in dirildiğini ilan etmiştir. İmparator, Mecdelli'ye dönerek: "Bir kimse ölümden nasıl dirilebilir? O yumurtanın beyazdan kırmızıya dönüşmesi ne kadar imkânsızsa, bu da o kadar imkânsızdır." demiş, hemen akabinde yine ilahi bir müdahale tecelli ederek Mecdelli Meryem'in elinde bulunan beyaz renkli yumurtanın aniden kırmızı renge döndüğü görülmüştür. Bizans ikonografisinde, Mecdelli Meryem'in ana kahraman olarak işlendiği bu iki öykü, yumurtanın Hristiyanlar tarafından bir diriliş sembolü olarak görülmeye başlanmasıyla ilk biçimlerinin oluşumunu sağlamış, dahası aynı hikâyelerin İsa'nın dirilişinin kutlandığı büyük dinî yortulardan biri olan Paskalya Yortusu'nun başlangıcını, bu kutsal yortunun da sembolik temelini oluşturduğu görülmüştür.

Mecdelli Meryem'in, imparator Tiberius'a yaptığı ilan üzerine elindeki yumurtanın beyazdan kırmızıya dönmesi meselesinin işlendiği anlatım hem Katoliklerin hem de Ortodoksların Paskalya zamanında yumurtaları parlak kırmızıya boyama şeklinde bir ritüel geliştirmelerine de zemin hazırlamıştır. Aynı anlatımla inanılan din kapsamında gerçekliğinin tartışılmadan kabul edilmesi gereken bir benimseyiş de eklenmiştir. Öyle ki yumurta, yeni yaşamın bir simgesi olmuş, niteliksel olarak onun kabuğunun sertliği, İsa'nın çarmıha gerilişinin ardından defnedildiği taş mezarın simgesi olarak kabul edilmiştir. Mezarın taş gibi soğuk kabuğunun kırıldığına inanılmış, bu hamleden sonra yeni bir hayatın zuhur ettiği, ölümün bir anlamda yenildiği kabul edilmiştir (Alisa, 2012; Catherine Sheehan, 2017; Monastery Icons, 2024; Apostolos-Cappadona, 2023, s.139).

Bizans'ta, ikonografideki temel konuları özümseyip algılarında belli bir biçim yaratan sanatçıların onlara bahsedilen yeteneklerini kullanarak ortaya koydukları eserlerinde, Mecdelli Meryem'in yaşam hikâyesini yansıtan kompozisyonlara yer verdikleri görülmüştür. Sanatçıların konu repertuarına giren, özünün, yumurtanın İsa'nın dirilişiyle ilişkilendirildiği biçimlerle oluşturulduğu görülen Mecdelli Meryem'in yaşam hikâyesi, ikonografik olarak taşıdığı tüm öneme rağmen, Bizans tasvir sanatında, erken dönemde işlenmeye başlanan bir konu hâline gelmemiştir. Bunun en büyük sebeplerinden birini, Paskalya Yortusu'nun esas biçimini XIII. yüzyıl sonrası kazanması oluşturmuştur. Nitekim erken dönem tasvir sanatında elinde beyaz ya da kırmızı renkli yumurtalarla hiç işlenmediği görülen Mecdelli Meryem'in, bu tip bir görüntü içinde işlenen betimleri daha çok XV. yüzyıl sonrasına ait ikonalarda yer almıştır (Fig. 16).

Mecdelli Meryem'le ilişkilendirilen her iki hikâyede "diriliş" ve "yaşam" gibi olumlu anlamların iletisinde sembolik bir öge olarak kullanılan yumurtanın, çok açık bir anlatımla olmasa da benzer bir anlam bütünlüğünde, farklı bir dinî anlatının içeriğinde, farklı bir yorumla, yeni bir biçim yaratır şekilde kullanıldığı görülmüştür. Yumurtanın; "varoluş", "diriliş" ve "yaşam" gibi anlamlarla ilişkilendirilen bir form olarak ele alınan bu biçimi, İsa'nın çarmıhta öldükten sonra cehenneme inmesinin konu edinildiği hikâyede işlenmiştir. İncil vasıtasıyla teorik olarak hakkında pek çok derin bilgiye ulaşılabilen bu anlatıda aslında yumurta bir nesne ve farklı anlamlarla buluşan bir sembol olarak kullanılmamıştır. Yumurtanın; "varoluş", "diriliş" ve "yaşam" gibi anlamlarla ilişkilendirilen şekli, İsa'nın cehenneme inerek ölüme karşı kazandığı zaferin gizeminde, İsa'nın dirilişinin, ölüleri diriltiğinin işlendiği anlatının içeriğinde verilen anlamsal bağlantılarda yakalanmaya çalışılmıştır. Anlatının geneline dair yapılan bir özümsemeyle fark edilen ve tanımlanan bu anlamlar, konunun tasvir sanatında işlenen biçiminde, bir kompozisyon kurulumunu sağlayan önemli betim öğeleriyle eşleştirilmiş, bu eşleştirmenin yapıldığı öğelerle algıda somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Tasvir sanatında zaman fark etmeksizin birçok kere ele alındığı görülen Anastasis sahnelerinde, İsa'nın arkasında beliren gri, beyaz ve bu iki rengin tonlarıyla oluşturulan kutsal ışık hâlesi; İtalyanca'da "badem", "çekirdek içi" anlamına gelen, Tanrı'nın kutsal varlığının bir sembolü olarak erken dönemlerden itibaren tasvir sanatında yaratıcı güç iteminin vurgulanması amacının güdüldüğü yerlerde bu tip bir anlam dâhilinde kullanılan "mandorla" ile özellikle kozmogonik mitlerde yaratıcı gücün sembolü olarak kullanılan yumurtanın şekil olarak bir ilinti dâhilinde kullanılması, tıpkı yaratıcı gücün sembolü olan yumurta gibi "mandorla" nun İsa'nın hem

Gizemli Bir Başlangıç, İlahi Bir İz: Mitolojik Öykülerin ve Bizans Tasvir Sanatına Yansıyan Temsillerin Işığında Yumurthanın Bizans İkonografisinde Yer Alan Biçim ve Sembolizminin Yorumlanması

kendisi hem de kurtardıkları adına başlattığı yeni yaşam için bir sembol olarak kullanılabileceği yorumu, tüm bu anlatılanları örnekleştirir.

Bizans tasvir sanatında konunun işlenişinin örneklendiği onlarca temsille karşılaşılsa da en ikonik örneğin Khora Manastır Kilisesi'nde yer aldığı söylenebilmiştir. Cennetin kapılarını kırarak yeraltı dünyasına intikal edip atalarını kurtarmaya çalışan İsa'nın arkasındaki devasa mandorla, özellikle form açısından yumurthanın üstlendiği sembolik anlamla buluşturulabilecek en güzel tasvirlerden biri olarak değerlendirilmiştir (Fig. 17).

Anatasis sahnesinde kapalı, fakat yorum üretilebilecek bir işlenişle karşımıza çıkan yumurthanın Hristiyan ikonografisinde tıpkı Mecdelli Meryem hikâyesinde olduğu gibi apaçık biçimlerde ele alınan başka şekilleriyle de karşılaşılmıştır. Mitlerde, inançla bir şema kazanan ritüellerde, bir toplum için derin ve anlamlı bir bellekten ibaret olan geleneklerde ve özellikle Hristiyan teolojisinde ve ikonografisinde yaşamın başlangıcını simgeleyen bir öge olarak yer alan yumurthanın, bu tip bir anlam dâhilinde işlenişinin kimi kaynakların ikiz olduklarına dair bilgiler verdiği (Hall, 1979, s.76) iki hekim kardeşin, şifacı azizler olan Kosmas ve Damianos'un (Fig. 18) öyküsünde yer aldığı tespit edilmiştir (O'Reilly, 1971, s.255).

Doğum yerleri Anadolu ve Suriye arasında kalan bir bölge olarak tarif edilen ve bu sebeple Mezopotamyalı veya Anadolu kökenli oldukları yönünde yorumlar yapılan Kosmas ve Damianos, pagan bir baba ve Tanrı'dan her daim korkan, hayatı boyunca Tanrı'nın kurallarına sadık kalmış dindar Theodota'nın çocukları olarak dünyaya gelmişlerdir. Baba kısa bir süre sonra ölmüş, çocukların tüm mesuliyeti anne Theodota'ya kalmıştır. Eşini kaybeden ve büyük bir dirayetle hayatın zorluklarına karşı gelmeye çalışan Theodota, çocuklarını dindar bir anne olarak takva üzerine büyütmenin gayretini göstermiş, oğullarını Hristiyan geleneklerine göre yetiştirmiştir. Annelerinden dinle ilgili vaazlar alarak büyüyen Kosmas ve Damianos zihinsel bozukluklar, felç, epilepsi, spazmlar, konuşma bozuklukları ve iç organ hastalıkları olmak üzere pek çok hastalığı tedavi edebilen, son derece yetenekli ve iyi eğitilmiş doktorlar olmuşlardır (Deubner, 1907, s.62). *"Sadece el ele tutuşuruz ve kendi başımıza hiçbir şey yapamayız, her şey Tek Gerçek Tanrı ve Rab İsa Mesih'in yüce gücü ve iradesiyle yapılmıştır; Eğer O'na inanırsanız, kısa sürede iyileşeceksiniz."* diyerek sağlık hizmeti veren bu iki kardeş, sahip oldukları her şeyin Tanrı'dan kaynaklı olduğunun bilincinde olarak başta yoksullar olmak üzere ihtiyaç sahibi herkese sahip çıkmış, onların sağlık problemleriyle ilgilenmeye çaba göstermişlerdir. Aslında onlar, sadece insanları sağlıklarına kavuşturmada mucizevi başarılar göstermemişlerdir; aynı zamanda hayvanları da rahatlatmaya, onları da sağlıklarına kavuşturmaya çalışmışlardır. Bunu İsa'nın onlara verdiği bir lütuf olarak kabul etmişlerdir. İsa Mesih'in *"Hastaları iyileştirin, ölüleri diriltin, cüzamlıları temiz kılın, cinleri kovun. Karşılıksız aldınız, karşılıksız verin. Kuşağımıza altın, gümüş, ya da bakır para koymayın."* (İncil, Matta, 10: 8-9) şeklindeki emirlerine harfiyen itaat etmişlerdir (Śmierzchalski ve Ząbkowski, 2009, s.21-31). İnsanlara ve hayvanlara sağlıklarına kavuşmaları için yardımcı olan bu iki kardeş, bütün hizmetlerini benimsedikleri din uğruna yaptıkları bir hizmet olarak kabul etmiş ve hiç para almamışlardır. Yardım, onlar için ücretten daha büyük bir değer olarak anlam kazanmıştır. Paranın değersiz olduğunu söylemiş, tedavi ettikleri kimseler arasında Hristiyanlığı yaymışlardır⁷.

Haklarında verilen bu bilgiyle hayatlarının kısa bir sunusu yapılan bu tabip kardeşlerin yaşam öyküsünde, yumurthanın *"yeni bir hayatın başlangıcı olma"* manasını yüklenerek anlatıya yerleşen biçiminin, zengin bir Roma vatandaşı olan Palladia adlı kadının iyileşmesi ve iki kardeşin bu kadına şifa vermesi hikâyesinde geçtiği görülmüştür. Buna göre; iki şifacı kardeşin ilmiyle hastalığını bertaraf

⁷ Doğu kaynaklar bu kardeşlerden *"anargyrami"*, Batılı kaynaklar; Yunanca *"Aváργυροι"* *"gümüşsüz"* *"paralı asker olmayanlar"* ("ücretsiz tedavi") ve Ortodoks kaynakları *"biessrebrennikami"* (gümüş parasız, parasız) olarak söz etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Malinowski 2022: 1-8.

eden Palladia, yatağından kalkmış ve Damianos'a üç küçük yumurtadan oluşan bir hediye vermek istemiştir. Damianos, Palladia'nın bu hediyesini geri çevirmiştir. Damianos'a yumurtaları uzatan kadın Damianos'a, bu küçük hediyesini kutsal üçlü adına alması gerektiğini söylemiştir. Kutsal Üçlü'nün adını duyan Damianos hediye reddetmeye cesaret edememiş ve almıştır (Wittmann, 1967, s.12). Hikâyede hekim kardeşlere verilen yumurtalar, çaresiz derdine derman bulan Palladia'nın yeniden elde ettiği sağlıklı yaşamının bir simgesi olarak yorumlanabilmiştir. Yumurtanın "yeni bir hayatın başlangıcı olma" anlamıyla buluşturulması, bir hediye olarak sunulan yumurtaların kutsal üçlü adına alınması gerektiğinin vurgusunun yapıldığı yerde biçimlenmiş olmalıdır.

Bizanslıların kültürel belleğinde önemli bir anlatı olarak yer bulan şifacı azizler Kosmas ve Damianos'un hikâyesinin, Bizans tasvir sanatında, çokça ele alınan bir konu hâline dönüşmediği tespit edilmiştir. Palladia ve hekim kardeşler arasında geçen bu hikâyenin tasvir sanatında iki örnekte işlendiği görülmüştür. Biri, XI. yüzyıla ait olan bir el yazmasından (Fig. 19), bir diğeri ise XIII. yüzyıla ait olan bir kiliseden gelen (Fig. 20) bu betimlerde konunun tüm ayrıntılarıyla detaylandırıldığı izlenebilmiştir⁸.

Bizans'ta, "diriliş" ve "yaşam" kavramlarının yanı sıra "canlılık", "doğurganlık" ve "üretkenlik" gibi farklı anlamlarla bütünleştirilen ve bu durumla ilintili olarak tasvir sanatında önemli bir sembolik öge olarak kullanılan yumurtanın bir diğer işleniş biçiminin, doğum hikâyelerinin ele alındığı kompozisyonlarda işlendiği görülmüştür. Anna'nın Meryem'i (Fig. 22-23-24) ve Elizabeth'in Vaftizci Yahya'yı doğurması meselesinin (Fig. 21) ele alındığı kompozisyonlar, dönem sanatçılarının yumurtayı hangi biçim ya da anlam dâhilinde kullandığının yorumlanmasına olanak sağlayan iki ana biçim olarak belirmiştir.

Bizans tasvir sanatında Anna'nın Meryem'i⁹ ve Elizabeth'in Vaftizci Yahya'yı doğurması¹⁰ meselesinin ele alındığı kompozisyonlarda yumurta, kutsal annelere doğuma yardımcı olan ebe kadınlar tarafından sunulan bir sunu ögesi olarak betimlenmiştir. Doğumun hemen ertesinde lohusalık sürecinin başlangıcında olan kadınlara kaybettikleri direnci yeniden kazandıracak kuvvetli bir yiyecek olarak sunulan yumurtanın kullanımına dair gerçek bir mananın verilmesini sağlayan bu betimlemeler,

⁸ Aslında Kosmas ve Damianos kardeşler aracılığıyla gelen bu şifa, Antik Yunan tanrılarına da bir göndermenin yer aldığı mesele olması sebebiyle de önemli kabul edilmiştir. Şifacı iki kardeş ve onların mucizesiyle gelen sağlık ve dirilik, pagan dünyasının önemli tanrılarından birine, yani Asklepiona bir gönderme olarak eşleştirilen biçimiyle de dikkatleri çekmiştir.

⁹ Meryem'in doğumuna ilişkin sahnelerde yumurtanın doğum yapan anneye yardımcı kadınlar tarafından birer sunu ögesi olarak verildiğinin açık bir görüntüyle verildiği ilk ve en önemli sahnelerden biri, 978-1026 yılları arasına tarihlenen Vatikan Apostolica Menologion (II. Basil) Kütüphanesi'nde yer alan el yazmasıdır (Vat.gr.1613, fol. 22r). Aynı konu ve detaylarının bu sahne dışında mimariye bağlı gelişen anıtsal resimlerde de işlendiği tespit edilmiştir. XI. yüzyılın sonlarına tarihlenen Dormition Kilisesi (Daphne/Yunanistan), 1296-1300 yıllarına tarihlenen Santa Maria Kilisesi (Trastevere/Roma), 1313-1314 yılları arasına tarihlenen Studenica Manastır Kilisesi (Sırbistan) ile XI. yüzyılın ortalarına tarihlenen Ayasofya Kilisesi (Kiev/Ukrayna)'nde görülen fresk ve mozaikler, konunun en açık şekilde izlenebildiği örnekler olmaları açısından önemlidir.

¹⁰ Elizabeth'in Vaftizci Yahya'yı doğurması meselesi, Bizans tasvir sanatında, özellikle XI. yüzyıldan sonra çokça işlenen bir konu hâline gelmiştir. Bu dönemin sanatçıları, konuya fresklerde (1037-1056 yılına tarihlenen Ohri Ayasofya Kilisesi-Kuzey Makedonya, 1289-1290 yıllarına tarihlenen Panagia Khryssafitissa Kilisesi-Lakonia, 1328-1334 yılları arasına tarihlenen Kutsal Havariler Kilisesi-Yunanistan, XIII. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Hagios Ioannes Prodromos Kilisesi-Kastania, XIII. yüzyıla tarihlenen Kutsal Bakire Meryem Ana Kilisesi-Pec, 1348-1350 yılları arasına tarihlenen Deçani Manastır Kilisesi-Kosova, 1367-1368 yılları arasına tarihlenen Ioannes Prodromos Kilisesi-Khrysafo, 1400 yılına tarihlenen Ioannes Prodromos Kilisesi-İkarya, 1408 yılına tarihlenen Hagios Fanourios Kilisesi-Valsamonero); el yazmalarında (XI. yüzyıla tarihlendirilen, Paris Ulusal Kütüphanesi (Bibliothèque Nationale, Paris) BnF Tetraevangelio, gr. 74, fol. 106v, XI. yüzyılın sonlarına tarihlendirilen Paris Ulusal Kütüphanesi (Bibliothèque Nationale, Paris) BnF Paris, gr. 1528, fol. 197r, XI. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilen Athos Dağı Dionysiou Manastırı cod. 587, fol. 154v, XI. yüzyılın sonlarına tarihlenen Athos Dağı, Vatopediou Manastırı, Tetraevangelio, morina. 975, fol. 120v, XI-XII. yüzyıla tarihlenen Parma, Tetraevangelio, Palat. 5. fol. 137r, XI. yüzyıl sonu XII. yüzyıl başına tarihlenen Athos Dağı, Panteleimonos Manastırı, Evangelistario, cod. 2, fol. 243v, XII. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Patmos, Theologu Manastırı, Tetraevangelio, morina. 274, fol. 149v) ve ikona gibi taşınabilir küçük eser grupları üzerinde pek çok kere yer vermiştir.

Gizemli Bir Başlangıç, İlahi Bir İz: Mitolojik Öykülerin ve Bizans Tasvir Sanatına Yansıyan Temsillerin Işığında Yumurtanın Bizans İkonografisinde Yer Alan Biçim ve Sembolizminin Yorumlanması

aynı zamanda dönem sanatçılarının yumurtaya sembolik anlamlar yükleyerek farklı anlamlara işaret eder şekilde kullandığını da gösteren biçimleriyle dikkatleri çekmiştir. Nitekim bu betimlemelerde yumurta, birçok kültürde olduğu gibi, “yaşam” “canlılık”, “doğurganlık” ve “üretkenlik” gibi anlamlar çerperinde kullanılmış, kompozisyona yerleştirilen bu küçük betim ögesiyle Anna ve Elizabeth’in geçkin yaşlarına rağmen evlatla müjdelenmeleri, onların doğurganlıkları ve üretkenlikleri âdeta vurgulanır hâle getirilmiştir.

Bizans tasvir sanatında erken dönemden itibaren çokça işlenen en temel doğum sahnesi, esasında İsa’nın doğumu sahnesidir. Fakat bu temsillerin hiçbirinde yumurtanın hem nesne olan biçimiyle hem de nesne olarak yüklendiği sembolik anlamıyla sahnelerine dâhil edilmediği; doğum ritüellerinde önemli bir öge olarak yer aldığı görülen yumurtanın bu sahnelerin hiçbirinde açık ve net bir izlenim elde edilebilecek şekilde işlenmediği görülmüştür.

Bizans tasvir sanatında, yumurtanın doğum sahneleri başlığı adı altında yeniden doğuşun, yenilenmenin ve bereketin sembolü olarak işlenen ilk biçimleri, Meryem’in hayatından alınan kesitlerin konu edinildiği kompozisyonlarda karşımıza çıkmıştır. IX. yüzyıla tarihlenen, Vatikan Apostolica Menologion (II. Basil) Kütüphanesi’nde yer alan el yazmasındaki sahne, konuyla ilgili karşılaşılan ilk örnek olmuştur (Fig.22). IX. yüzyıl itibarıyla örnekleri verilmeye başlayan konunun devam eden yıllarda benzer işleniş özellikleriyle mimariye bağlı anıtsal resim örneklerinde de yer aldığı tespit edilmiştir. Tasvir sanatında doğum meselesiyle ilintili olarak yumurtanın işlenişine dair açık bir anlam ve görüntünün sunulduğu bu biçim, XI. yüzyıl sonrasında ise Vaftizci Yahya’nın doğumunun ele alındığı sahnelerde devam etmiştir. Bizans tasvir sanatında, yumurtanın açık ve net bir şekilde izlenebilen ve yorumlanabilen temsiller oluşturacak biçimde bu iki doğum meselesinde işlenilmesi, bilinçsizce gelişen bir durum olarak belirmemiştir. Meryem ve Vaftizci Yahya’nın doğumu sahnelerinde yumurtanın sembolik bir anlam dâhilinde vurgulanır biçimde ele alınışı, dönem sanatçılarının yaşları itibarıyla hamile kalmaları mümkün olmayan, ancak ilahi bir müdahaleyle hamile kalan, kutsal nesiller doğuran ve bu yönüyle kutsal kabul edilen iki annenin taşıdıkları kutsiyete işaret eden bir biçim olarak ele almak ve sonucu direkt olarak izleyiciyle buluşturmak istemeleriyle ilişkili olmalıdır.

SONUÇ

Yumurta, sanat alanında tarihsel ve kültürel olarak farklı anlamlar ve tasarımlarla kullanılmış olmakla beraber, çok değerli bir besin kaynağı olarak insanlık tarihinde her zaman çok önemli bir yere sahip olmuştur. Bu önemini, hayvanların evcilleştirildiği ve onlardan sağlanan ürünlerle günlük yaşam ihtiyaçlarının giderildiği en eski dönemlerden beri korumaya devam etmektedir. Üretimi kolay olan ve maliyet açısından insana ağır yük getirmeyen yumurtanın temel besin ögesi olarak kullanılan biçimi, her dönemde olduğu gibi Bizans döneminde de değişmemiştir. Dönem insanların temel besin maddelerinden biri olan, sosyoekonomik açıdan değerlendirilecek olursa farklı gelir düzeylerine sahip insanların sofrasını zenginleştiren bir besin türü hâline geldiği görülen yumurtanın günlük yaşamdaki bu kullanımı, sadece döneme ait yazılı kaynaklarla değil, tasvir sanatına yansıyan izlerle de takip edilebilmiştir. Yazılı kaynakların dışında yumurtanın herhangi bir sembolik anlam yüklenmeden sadece bir yiyecek olarak sofralarda yer aldığı tespitinin yapılabilmesini sağlayan tasvir sanatındaki Kana Düşünü, Kral Herod’un Daveti, İbrahim Peygamberin Misafirperverliği gibi pek çok konu ve kompozisyon, onun sanat eserlerindeki işleniş biçimini ve bu vasıtayla salt günlük hayattaki yerini göstermesi açısından önemli bilgilere ulaşılmasını sağlayan veriler olarak değerlendirilebilmiştir.

Mitolojik anlatımlarda varlık için gizemli bir başlangıcın ana noktası olarak kabul edilen, bu kabulde aslında var edilen başlangıcın yaratımındaki ilahi bir iz olarak görülen yumurtanın Bizans teolojisindeki yeriyle onun belli bir ikonografiyle tasvir sanatında hem dünyevi hem de ilahi yorumlarla buluşturularak işlenen şeklinin, Bizans’ta daha çok dinî öneme sahip kişilerin (bu kişiler, dinî bir önem ya da misyonu taşıyan figürlerdir) yaşam öykülerinde, bu öykülerin örüntüsündeki detaylarda yer aldığı görülmüştür.

Bizans tasvir sanatında yumurtanın nesne ve formun ötesinde sembolik bir anlamla bütünleştirilişi ve genel olarak “doğum”, “doğurganlık”, “üretkenlik”, “canlılık”, “yaşam” ve “diriliş” gibi anlamların verilisinde kullanılan biçimi, başta Anna’nın Meryem’i doğurmasının ve Elizabeth’in Vaftizci Yahya’yı doğurmasının anlatıldığı hikâyelerde olmak üzere Mecdelli Meryem’in yaşam öyküsünde, İsa’nın dirilişinin ve cehenneme inişinin anlatıldığı Anastasis sahnesinde ve Romalı iki hekim kardeş Kosmas ve Damianos’un tedavi ettiği Palladia’nın hikâyesinde ele alınmış ya da bu hikâyelerin konu edinildiği kompozisyonlar üzerinden yapılan bir değerlendirmeye farklı bir bakış açısıyla yorumlanabilmiştir. Önemli kişi ya da kişilerin hayatından kesitlerin işlendiği tasvir sanatında bu sayılan bütün konu ve konu başlıkları kapsamında yumurtanın bir nesne olarak değil, sembolik anlamla, form ve anlamının belli bir dengede buluşturulduğu özelliklerle bir temsil içinde yer aldığı görülmüştür. Yumurtanın hem form hem de formuna yüklenen sembolik anlam dâhilinde kullanılışı, aslında daha çok XIII. yüzyıl sonrasında Ortodoks dünyasının en önemli kutlamalarından biri olan Paskalya’nın reforme edilmesiyle beraber gerçekleşmiştir. Yumurta, bu dönem sonrasındaki kullanım biçimiyle diriliş ve yeniden başlayan bir hayatın sembolü olarak tasvir sanatının konuları arasına girmiş, onun İsa’nın dirilişinin en önemli sembollerinden biri olarak anlam kazanması, nesnenin yumurtanın üzerine derin anlamsal vurgular yapılan bir obje hâline gelmesini sağlamıştır.

Sonuç olarak; Bizans tasvir sanatında alan ve malzeme fark etmeksizin pek çok eser üzerinde önemli bir betim ögesi olarak yer aldığı izlenebilen yumurtanın hem form hem de formuna yüklenen anlamının açık ve net görüntülerle izlenebilmesine imkân tanıyan görsellerin öncelikli olarak kullanıldığı ve bu görsellerden hareket edilerek farklı bir yorumun üretildiği bu çalışmada; dönem sanatçıların algı ve biçimlerinin eserlerine nasıl yansıdığı tahlil edilmeye çalışılmış, kesintisiz her toplumun kültürel belleğinde önemli bir yer edindiği izlenebilen yumurtanın, uzak geçmişten Bizans’a, Bizans’tan da günümüze kadar hâlâ insanların geleneklerinde ve ritüellerinde yer alan başat öğelerden biri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Extended Abstract

The issue of examining the principles of the emergence of the universe and humanity, and discussing the causality of the principle of existence in the combination of these two essences, has been one of the most significant subjects of human curiosity throughout history. This issue, which appears as a difficult equation to solve in revealing a truth about the realm of existence, has been tried to be analyzed and of course understood in the light of some references given by the verbal legends arising from a common formation of human emotions and thoughts, sometimes by mythological legends shaped by traditional teachings creating an original pattern for a sustained life, and sometimes by holy books that emphasize the sublimity of material and spiritual values and thus underline that a true whole for human beings is a common value that must be met. In these intellectual considerations, in order to reach a conclusion about how the existence arose. It became important to determine the principle of what the attribute “creator” is before “created”, it has been determined that verbal narratives and mythological histories, which have emerged as an advanced derivative of them, can be used as a source of initial and basic information on this issue. According to the first information obtained through these two main sources, it has been observed that the egg is used as the main defining element in explaining the infinite power that constitutes a great mechanism for this creation. The egg, which is integrated with the term “cosmic egg” and shaped as the source of a perpetual power - beyond the object - is sometimes used as an image of the infinite just because of its elliptical shape, and sometimes it is surrounded by a symbolic meaning that is assigned to this shape as “the ancient beginning of everything”. The meaning and use of the egg, which is a symbol of birth, rebirth, vitality, production and productivity, and which is defined as the power that constitutes the main formation point for existence in creation myths where references are made to who or what the “creator” is, has also settled in traditional teachings and rituals practiced within this scope with a direct transition. In polytheistic belief systems, large festivals attributed to the gods believed in and organized periodically, and some rituals performed within the

Gizemli Bir Başlangıç, İlahi Bir İz: Mitolojik Öykülerin ve Bizans Tasvir Sanatına Yansıyan Temsillerin Işığında Yumurtanın Bizans İkonografisinde Yer Alan Biçim ve Sembolizminin Yorumlanması

scope of burial traditions have been important practices followed and practiced at this point. In the historical developmental process, the egg appeared as a subconscious product in human life, played an important role in shaping daily, social and religious life and even affected the world of emotion and thought with the meaning attributed to its form in perception and influencing the artistic formations of the period and another of the largest areas was the Byzantine world, which adopted a new religion and a new identity. In Byzantium, which accepted the teachings of the Christian faith and tried to create a new sense of belonging culturally without becoming independent from the Greek and Roman cultural characteristics it inherited, it was determined that the egg was used with similar meanings and interpretations parallel to the past meanings. In Byzantium, one of the largest empires of the Middle Ages, the egg continued to be used as a symbol of birth, rebirth and vitality. This acceptance was best analyzed in the context of iconography and the art of painting shaped by it. The use of the egg as a food item in many scenes from the early period, with its shape and the symbolic meaning attributed to its shape, became an issue that began to be resolved in Byzantium through artifacts dating from the IXth century and later. The main narrative in which the egg, which continues to be included in the offering baskets made to the woman giving birth, especially in the birth scenes, with a meaning representing the beginning of a new life, is processed with a great semantic relationship within the iconographic fiction of the period, is the story of the resurrection of Jesus. The icons of Mary Magdalene, which began to appear especially in the XVth century and in which the new life of Jesus after death is the essence of the narrative, as well as the Metamorphosis scenes that can be explained by associating them with the same meaning and the ways in which they are rendered constitute one of the greatest proofs. The egg developed iconographically with a masterful language and rich symbolic meaning in visual arts, and emerged as the main element of Easter, one of the most important feasts of the Christian-Orthodox world, demonstrates through its various forms used in Byzantium that the empire was an embracer of cultural values from ancient times, could dissolve them within its time, and could use them by integrating with its own values.

KAYNAKÇA

- Alban, G. M. E. (2003). *Melusine the Serpent Goddess in A. S. Byatt's Possession and in Mythology*. Lexington Books.
- Alford, A.F. (2004). *The Midnight Sun: The Death and Rebirth of God in Ancient Egypt*. Eridu Books.
- Apostolos-Cappadona, D. (2023). *Mary Magdalene: A Visual History*. Britain.
- Atwell, J.E. (2000). An Egyptian Source For Genesis. *The Journal of Theological Studies*, 51(2), 441–477.
- Atwood, R. (1993). *Mary Magdalene in the New Testament Gospels and Early Tradition*. Lang.
- Aydın, M. (2007). İsa-Mesih'in Ölümünden Dirilmesi Hakikat Mi Mitoloji Mi? İsa'nın Ölümünden Dirilişi ve Taraftarlarına Görülmesiyle İlgili Rivayetlerinin Tarihsel Açıdan Değerlendirilmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24(24-25), 89-118.
- Barnett, J. H. (1949). The Easter Festival-A Study in Cultural Change. *American Sociological Review*, 14(1), 62–70.
- Berg, S. (2023). *Chinese Mythology Mythical Creatures and Folklore Legends from Ancient China*. Creek Ridge Publishing.
- Billson, C. J. (1892). The Easter Hare. *Folklore*, 3(4), 441–466.
- Blackman, M., & Kvaska, C. (2011). *Nutrition Psychology: Improving Dietary Adherence: Improving Dietary Adherence*. Jones & Bartlett Publishers.
- Blavatsky, H. P. (2010). *The Secret Doctrine: Cosmogogenesis (Vol. I)*. Theosophical University Press.
- Bowker, J. (1997). *The Oxford Dictionary of World Religions*. Oxford University Press.
- Brereton, J. P. (1999). Edifying Puzzlement: Rgveda 10: 129 and the Uses of Enigma, *Journal of the American Oriental Society*, 119(2), 248-260.
- Brewer, E.C. (2001). *Dictionary of Phrase and Fable*. Wordsworth Editions Ltd.
- Bromiley, G. W. (1998). *The International Standard Bible Encyclopedia: Q-Z*, William. B. Eerdmans Publishing.
- Casanowicz, I. M. (1929). *Collections of Objects of Religious Ceremonial in the United States National Museum*. U.S. Government Printing Office.
- Charlton, S. (2023). *Egyptian Mythology A Journey to Discover the Secrets of Ancient Egypt that Have Marked 4000 Years of Human History (Version in E Book)*. Legendary Stories and Tales of Pharaohs, Gods and Egyptian Myths.
- Clark, N. (2015). *Aphrodite and Venus in Myth and Mimesis*. Cambridge Scholars Publishing.
- Clark, R. T. (1960). *Runtle, Myth and Symbol in Ancient Egypt*, Grove Press INC.
- Cotterell, A. (1986). *A Dictionary of World Mythology*. Oxford University Press.
- Cooper, J. (2014). Mysticism in the Middle: The Mandorla as Interpretive Tool for Reading Meister Eckhart. *Spiritus: A Journal of Christian Spirituality*. Vol. 14, No.1, 1-15.
- Coulter, C. R., & Turner, P. (2000). *Encyclopedia of Ancient Deities*. McFarland.
- DeConick, A. D. (2004). *Comparing Christianities An Introduction to Early Christianity*. John Wiley&Sons Ltd.

Gizemli Bir Başlangıç, İlahi Bir İz: Mitolojik Öykülerin ve Bizans Tasvir Sanatına Yansıyan Temsillerin Işığında Yumurtanın Bizans İkonografisinde Yer Alan Biçim ve Sembolizminin Yorumlanması

- Deubner, L. (1907). *Kosmas und Damián, Texte und Einleitung*. Tuebner.
- D'Souza, A. (2005). *Studies in Religious Imagination and Symbolism*. Mittal Publications.
- Edwin Oliver, J. (1966). *The Tree of Life: An Archaeological Study*. Brill.
- Wright, D. (2007). Ehrman, Bart D. Peter, Paul, & Mary Magdalene: The Followers of Jesus in History and Legend. *Library Journal*, 132(12), 133-135.
- Ehrman, B. D. (2006). *Peter, P. and Mary Magdalene: The Followers of Jesus in History and Legend*. Oxford University Press.
- Eisenberg, R. L. (2008). *Dictionary of Jewish Terms: A Guide to the Language of Judaism*, Schreiber Publishing.
- Eliade, M. (1980). *Histoire des Croyances et des Idées Religieuses* (Vol. I). Payot.
- Eliade, M. (1991). *Images and Symbols Studies in Religious Symbolism* (Trans. by Philip Mairet). Princeton University Press.
- Gennep Van, A. (1960). *The Rites of Passage*. Routledge and K. Paul.
- Marks, G. (2010). *Encyclopedia of Jewish Food*. John Wiley&Sons Ltd.
- Graber, Amr, (2015). The Ten Dead Deities of the Temple of Dendera. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 101, 239–62.
- Griffis, William Elliot, (1900). *The Mikado's Empire: History of Japan from 660 B.C. to 1872 A.D.* (Vol. 1). Harper & Brother Publishers.
- Guénon, R. (2004). *Perspectives on Initiation*, (Trans. by. Henry D. Fohr, Ed. by. Samuel D. Fohr). Sophia Perennis, Hillsdale.
- Hall, J. (1979). *Cosmas and Damian, Dictionary of Subjects & Symbols in Art*. (Rev. Edition). Harper & Row.
- Hall, J. F. (1996). *Etruscan Italy: Etruscan Influences on the Civilizations of Italy from Antiquity to the Modern Era*, Brigham Young University.
- Heilman, S. C. (2001). *When a Jew Dies: The Ethnography of a Bereaved Son*. University of California Press.
- Hitchen, D. (2023). *Sacred Seasons: A Family Guide to Center Your Year Around Jesus*. Harvest House Publishers.
- J. Simoons, F. (1994). *Eat Not This Flesh: Food Avoidances from Prehistory to the Present*. Univ of Wisconsin Press.
- Josef W. M. (2006). *Medieval Islamic Civilization An Encyclopedia* (Vol. II). L-Z Index, Routledge.
- Karakaş, R. (2021). Türk Halk Kültürü Geçiş Dönemi Ritüellerinde Yumurta. *Folklor-Edebiyat Dergisi*, 27(106), 357-377.
- Karshner, E. (2011). Thought, Utterance, Power: Toward a Rhetoric of Magic. *Philosophy & Rhetoric*, 44(1), 52-71.
- Kenrick, J. (1852). *Ancient Egypt Under the Pharaohs*. Redfield.
- Kılıç, S. (2012). Yahudilikte Kutsal Yiyecek ve İçecekler. *Bütün Yönleriyle Yahudilik, 18-19 Şubat 2012 (Uluslararası Sempozyum) Dinler Tarihi Araştırmaları*, (73-98). Ankara.
- King, K. L. (2003). *The Gospel of Mary of Magdala: Jesus and the First Woman Apostle*, Polebridge.

- Koçak, A. ve Otyakmaz, A. (2023). Hilal, Madde ve Mana Kabı Olarak Yumurtanın Sembolik Yorumları Üzerine Bir İnceleme. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 18, 222-241.
- Krappe, A. H. (1930). *Mythologie Universelle*. Payot.
- Leeming, D. A. (2010). *Creation Myths of the World An Encyclopedia-Second Edition* (Vol. II). ABC-CLIO.
- Leeming, D. A. (2005). *The Oxford Companion to World Mythology*. Oxford University Press.
- Lichtheim, M. (1975). *Ancient Egyptian Literature: The Old and Middle Kingdoms* (Vol. 1). University of California Press.
- Malinowski, W. (2022). Twins Cosmas and Damian – Patron Saints of Doctors. *J. Women Health Care and Issues*. 5(1), 1-8.
- Malm, J. (2018). *God's Biblical Festivals: Passover and The Feast of Unleavened Bread*. The Shining Light.
- Musick, M., & Keating, A. (2016). *The Catholic Catalogue: A Field Guide to the Daily Acts That Make Up a Catholic Life*. Random House Publishing Group.
- Müller, W. (2004). *Max Müller, Egyptian Mythology*. Dover Publications INC.
- Nadja, S., Andrea C., & Gisela G. (2006). Are There Biological Correlates to Social Stratification? Investigation of Early Medieval Separated Burial Grounds in Bavaria. *Documenta Archaeobiologiae*, 5, 68.
- Olderr, S. (2022). *Reverse Symbolism Dictionary Symbols Listed by Subject*. McFarland Company, Inc.
- Oliver, G. (2023). *Signs & Symbols Illustrated & Explained in a Course of Twelve Lectures on Freemasonry*, Verlagsgesellschaft.
- O'Reilly, R. J. (1971). Cosmas and Damian: Their Medical Legends and Historical Legacy. *The Linacre Quarterly*, 38(4), 254-260.
- Parrinder, G. (1971). *World Religions From Ancient History to the Present*. Facts On File Press.
- Pinto-Correia, C. (1997). *The Ovary of Eve: Egg and Sperm and Preformation*. University of Chicago Press.
- Pittman, N. C. (2003). *Christian Wicca: The Trinitarian Tradition*, 1st Book Library.
- Porselvi, P. M. V. (2016). *Nature, Culture and Gender Re-reading the Folktale*. Taylor & Francis.
- Robinson, J. M. (2015). *Waiting in Christian Traditions Balancing Ideology and Utopia*. Lexington Books.
- Rykwert, J. (1988). *The Idea of a Town: The Anthropology of Urban Form in Rome, Italy and the Ancient World*, MIT Press.
- Saxer, V. (1958). Les Saintes Marie Madeleine et Marie de Béthanie dans la Tradition Liturgique et Homilétique Orientale. *Revue des Sciences Religieuses*, 1, 1-37.
- Seal, D.-S., & Sharon, K., (2021). *World Mythology Human Desires, Wishes, Fears and Foibles*. Eugne Oreon.
- Shoup, J. A. (2017). *The Nile: An Encyclopedia of Geography, History, and Culture*. ABC-CLIO LLC.
- Siculus, D. (1935). *The Library of History II*. The Maple-Vail Book Manufacturing Group.
- Śmierchalski, P., & Ząbkowski, T. (2009). Ikonografia i kult Kosmy i Damiana. *Czasopismo Aptekarskie*, 39, 21-31.
- Snodgrass, A. (1992). *The Symbolism of the Stupa*. Motilal Banarsidass Publishers.

Gizemli Bir Başlangıç, İlahi Bir İz: Mitolojik Öykülerin ve Bizans Tasvir Sanatına Yansıyan Temsillerin Işığında Yumurtanın Bizans İkonografisinde Yer Alan Biçim ve Sembolizminin Yorumlanması

- Steffler, A. W. (2002). *Symbols of the Christian Faith*. Eerdmans Publishing Company.
- Stookey, L. L. (2004). *Thematic Guide to World Mythology*. Greenwood Publishing Group.
- Strott, N.-C., & Adrea-Grupe, G. (2006). Are There Biological Correlates to Social Stratification? Investigation of Early Medieval Separated Burial Grounds in Bavaria. *Documenta Archaeologie*, 5, 68-86.
- Tao, S., & Peng, A., & Chen, X. (2021). Being So Caughtup: Exploring Religious Projection and Ethical Appeal in Leda and the Swan. *Religions* 12, 1-22.
- Vitas, N. G. (2021). *Ex Asia Et Syria: Oriental Religions in the Roman Central Balkans*. Archaeopress Publishing Ltd.
- Werness, H. B. (2006). *The Continuum Encyclopedia of Animal Symbolism in Art*. The Continuum International Publishing Group Ltd.
- West, M. L. (1994). Ab Ovo: Orpheus, Sanchuniathon, and the Origins of the Ionian World Model. *The Classical Quarterly*, 44(2), 289-307.
- Whittick, A. (1960). *Symbols, Signs and Their Meaning and Uses in Desig*. Leonard Hill Books.
- Wiedemann, A. (1897). *Religion of the Ancient Egyptians*. Grevel.
- Wittmann, A. (1967). Kosmas und Damián E. Schmidt Verlag.
- Wright, R. (1995). *Cosmology in Antiquity*. Routledge.

İnternet Kaynakları

- Aliki Alisa, (2012). Βάψιμο κόκκινων αυγών, ένα πανάρχαιο έθιμο. Erişim Adresi: <https://www.proionta-tis-fisis.com/vapsimo-kokkinon-avgon-ena-panarhaio-ethimo/> (Erişim tarihi: 23.06.2024).
- Antikleidi 2014. Erişim Adresi: https://antikleidi.com/2014/03/01/psili-pan-kou/#google_vignette (Erişim tarihi: 04.05.2024).
- ARAS (2024). Cultural Complexes In China, Japan, Korea And Taiwan: Spokes of The Wheel - Chapter 4. Erişim Adresi: <https://aras.org/spokeschap4> (Erişim tarihi: 30.04.2024).
- Artrkl, (2023). Eggcellent Art: Egg Symbolism in Art History. Erişim Adresi: <https://artrkl.com/blogs/news/eggcellent-art-egg-symbolism-in-art-history> (Erişim tarihi: 22.04.2024).
- Beth Immanuel Messianic Synagogue (2014). A Pass-Ova Mystery. Erişim Adresi: <https://www.bethimmanuel.org/articles/pass-ova-mystery> (Erişim tarihi: 04.04.2024).
- Boston Güzel Sanatlar Müzesi (Boston Fine Arts Museum) (1903). Two-handed jar (amphora) with Hippodameia preparing for her wedding. Erişim Adresi: <https://collections.mfa.org/objects/153613/twohandled-jar-amphora-with-hippodameia-preparing-for-her?ctx=b5e12ad2-a856-4750-81bc-cd60bffd0c9b&idx=0> (Erişim tarihi: 30.04.2024).
- British Müzesi (British Museum) (1874). Bust. Erişim Adresi: https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1874-0305-71 (Erişim tarihi: 05.05.2024).
- British Müzesi (British Museum). Magical Gem. Erişim Adresi: https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1864-1127-17 (Erişim tarihi: 22.04.2024).
- Canton Public Library 2023. Celebrate the Spring Equinox and Ostara. Erişim Adresi: <https://www.cantonpl.org/blogs/post/celebrate-the-spring-equinox-and-ostara/> (Erişim tarihi: 05.05.2024).

Feray KORUCU YAĞIZ

Caskey, L. D. and Beazley, J. D. 2024. Attic Vase Paintings in the Museum of Fine Arts, Boston. Erişim Adresi: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0003%3Aentry%3Dno.170>

Catherine Sheehan 2017. "Did Mary Magdalene invent the Easter Egg?", Erişim Adresi: <https://www.catholicweekly.com.au/catherine-sheehan-mary-magdalene-invent-Easter-egg/> 19.04.2017

Cerdeira Home for Creativity 2023. Ostara - The Spring Equinox. Erişim Adresi: <https://www.cerdeirahomeforcreativity.com/our-blog/2023/03/20-ostara-the-spring-equinox#:~:text=Ostara%20is%20a%20time%20of,new%20life%20within%20its%20shell> (Erişim tarihi: 05.05.2024)

Dijivatlip (t.y.) Erişim Adresi: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.1613/0174?sid=a7590df9b8aca2211c8359533716419 (Erişim tarihi: 08.05.2024)

Dijivatlip (t.y.). Erişim Adresi: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.1613 (Erişim tarihi: 20.03.2024).

Dijivatlip (t.y.). Manuscript - Vat.gr.1613. Erişim Adresi: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.1613 (Erişim tarihi: 20.03.2024).

Dijivatlip (t.y.). Vat.gr.1613 Erişim Adresi: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.1613 (Erişim tarihi: 20.03.2024).

Diodorus Siculus Library of History 2020. Erişim Adresi: https://penelope.uchicago.edu/Thayer/e/roman/texts/diodorus_siculus/2a*.html (Erişim tarihi: 22.04.2024).

E-Aithousa (t.y.). Το αβγό (συμβολισμοί- λαογραφία- πασχάλινό αβγό) Erişim Adresi: <https://e-aitousa.blogspot.com/2013/05/blog-post.html#!/zm3enrpEPwZ7kB> (Erişim tarihi: 04.04.2024).

Eurynome 2024. Eurynome Erişim Adresi: <https://genies.fandom.com/wiki/Eurynome> (Erişim tarihi: 03.05.2024);

Fundació Gala-Salvador Dalí Müzesi (2011). Salvador Dalí. Erişim Adresi: (<https://www.salvador-dali.org/en/artwork/catalogue-raisonne-paintings/obra/578/geopoliticus-child-watching-the-birth-of-the-new-man> Erişim tarihi: 22.04.2024).

Galileo Müzesi (Museo Galileo (Istituto e Museo di Storia della Scienza) (2009). Relief with Phanes. Erişim Adresi: <https://brunelleschi.imss.fi.it/galileopalazzostrozzi/object/ReliefWithPhanes.html> (Erişim tarihi: 03.05.2024).

Glencairn Museum News. (2024). Easter Eggs: Symbols of Rebirth And Renewal. Erişim Adresi: <https://www.glencairnmuseum.org/newsletter/2024/3/13/easter-eggs-symbols-of-rebirth-and-renewal?rq=thoth%20> (Erişim tarihi: 08.05.2024).

Goniaxalarosis 2021. Erişim Adresi: <https://goniaxalarosis.gr/2021/10/08/%CE%B1%CF%85%CE%B3%CF%8C-%CE%B7-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%B1-%CE%BF%CF%86%CE%AD%CE%BB%CE%B7-%CF%84%CE%BF%CF%85/> (Erişim tarihi: 05.05.2024)

Harrold (2007). Sainly Doctors: The Early Iconography of SS. Cosmas and Damian in Italy. (Unpublished PHd Thesis). University of Warwick.

Hebrew Books 2024. Erişim Adresi: <https://hebrewbooks.org/pdfpager.aspx?req=21398&st=&pgnum=80> (Erişim tarihi: 26.06.2024).

Gizemli Bir Başlangıç, İlahi Bir İz: Mitolojik Öykülerin ve Bizans Tasvir Sanatına Yansıyan Temsillerin Işığında Yumurtanın Bizans İkonografisinde Yer Alan Biçim ve Sembolizminin Yorumlanması

Helleniceeggs 2015. Azaios. Erişim Adresi: <https://helleniceggs.gr/%CE%B7-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B1%CF%85%CE%B3%CE%BF%CF%8D/> (Erişim tarihi: 05.05.2024).

James Teackle Dennis Mısır Eski Eserleri Koleksiyonu (James Teackle Dennis Collection of Egyptian Antiquities, Johns Hopkins Krieger Schools of Arts and Science) (2021). Ptah. Erişim Adresi: <https://archaeologicalmuseum.jhu.edu/staff-projects/ancient-egyptian-amulets/ptah/> (Erişim tarihi: 30.04.2024).

Medievalists.net (2024). Medieval Child Discovered Buried with an Egg in Germany Erişim Adresi: <https://www.medievalists.net/2024/04/medieval-child-discovered-buried-with-an-egg-in-germany/#:~:text=In%202014%2C%20archaeologists%20came%20across,located%20near%20Erding%20in%20Bavaria> (Erişim tarihi: 05.05.2024).

Metropolitan Sanat Müzesi (Metropolitan Art Museum) (t.y.) Terracotta oon (egg). Erişim Adresi: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/255341> (Erişim tarihi: 04.04.2024).

Metropolitan Sanat Müzesi (Metropolitan Art Museum) 2024. Erişim Adresi: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/255341> (Erişim tarihi: 04.04.2024).

Metropolitan Sanat Müzesi (Metropolitan Museum of Art); Limestone sarcophagus: the Amathus sarcophagus. Erişim Adresi: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/242006> (Erişim tarihi: 03.05.2024).

Monastery Icons 2024. The Story of the First Easter Egg. Erişim Adresi: <https://www.monasteryicons.com/product/story-of-the-first-easter-egg/did-you-know> (Erişim tarihi: 23.06.2024);

Museivaticani (2024). Necropolis of the Via Triumphalis. Erişim Adresi: <https://www.museivaticani.va/content/museivaticani/en/collezioni/aree-archeologiche0/necropoli-della-via-triumphalis/necropoli-della-via-triumphalis.html> (Erişim tarihi: 05.05.2024).

Olimpioi (2024). Phanes – The God of Creation And New Life Erişim Adresi: <https://olympioi.com/greek-gods/phanes> (Erişim tarihi: 04.05.2024).

OMHKSEA (2024). November 1st: Saints Cosmas and Damian from Asia Minor. Erişim Adresi: <https://omhksea.org/archives/4982> (Erişim tarihi: 08.05.2024).

Paleothes (2024). Eurynome Creation Myth Erişim Adresi: <https://paleothes.com/gods-and-goddesses/eurynome-creation-myth/> (Erişim tarihi: 03.05.2024).

Panacomp (2015). Studenica Monastery. Erişim Adresi: <https://www.panacomp.net/studenica-monastery/> (Erişim tarihi: 29.01.2024).

Rijks Müzesi, Amsterdam (1552). The Egg Dance. Erişim Adresi: <https://www.rijksmuseum.nl/en/rijksstudio/artists/pieter-aertsen/objects#/SK-A-3,0> (Erişim tarihi: 04.04.2024).

Roma Wonder (2017). Necropolis of Via Triumphalis Tour: Facts & Pictures. Erişim Adresi: <https://www.romawonder.com/necropolis-via-triumphalis-tour-facts-pictures/> (Erişim tarihi: 05.05.2024).

Sailing Stone Travel. (2020). Dendera: The Temple of Hathor. Erişim Adresi: <https://sailingstonetravel.com/dendera-temple-of-hathor/> (Erişim tarihi: 22.04.2024).

Scala, M.R. (2022). The symbology of the egg through the arts: from the myth of creation to Easter Erişim Adresi: <https://hypercritic.org/the-symbology-of-the-egg-through-the-arts-from-the-myth-of-creation-to-easter> (Erişim tarihi: 05.05.2024).

Sefaria (2024). Moed Katam 29a. Erişim Adresi: https://www.sefaria.org/Moed_Katan.27b.7?lang=bi (Erişim tarihi: 26.06.2024).

Sheehan, C. (2017). Did Mary Magdalene invent the Easter Egg?. Erişim Adresi: <https://www.catholicweekly.com.au/catherine-sheehan-mary-magdalene-invent-easter-egg/> (Erişim tarihi: 23.06.2024).

The Collector (2021). Erişim Adresi: <https://www.thecollector.com/greek-creation-myths/> (Erişim tarihi: 03.05.2024);

The History Blog (2024). Roman egg is intact with contents too. Erişim Adresi: <https://www.thehistoryblog.com/archives/69469#:~:text=The%20only%20other%20Roman%20Dera,intact%20but%20it%20was%20empty> (Erişim tarihi: 05.05.2024).

The Magic of Easter Eggs (2011). Erişim Adresi: <https://www.llewellyn.com/journal/article/2180> (Erişim tarihi: 05.05.2024).

The Public Domain Review (1620). The Egg Dance: From Peasant Village to Political Caricature. Erişim Adresi: <https://publicdomainreview.org/collection/the-egg-dance-from-peasant-village-to-political-caricature/>

The Spanish Steps Apartment On Via Della Mercede (2014). Via Triumphalis Necropolis. Erişim Adresi: <https://spanishstepsapartment.wordpress.com/2014/04/05/via-triumphalis-necropolis/> (Erişim tarihi: 05.05.2024)

Together (2018). Together. Erişim Adresi: <https://togethermag.gr/life-culture/easter-eggs/> (Erişim tarihi: 05.05.2024).

Walters Sanat Müzesi (The Walter Art Museum) (1931). Bust of a Ram-Headed God (Khnum). Erişim Adresi: <https://art.thewalters.org/detail/3652/bust-of-a-ram-headed-god-khnum-/> (Erişim tarihi: 30.04.2024).

Web Sanat Galerisi (Web of Galleri Art). Leda and the Swan. Erişim Adresi: https://www.wga.hu/html_m/c/cesare/leda.html (Erişim tarihi: 03.05.2024).

Wolmaeggs (2020). The Lore of Egg. Erişim Adresi: <https://wolmaeggs.co.za/the-lore-of-eggs/> (Erişim tarihi: 22.04.2024).

FİGÜRLERİN KAYNAK ve ERİŞİM ADRESLERİ

Figür 1 (Kaynak ve URL): Fundació Gala-Salvador Dalí Müzesi (2011). Salvador Dali. Erişim Adresi:

<https://www.salvador-dali.org/en/artwork/catalogue-raisonne-paintings/obra/578/geopoliticus-child-watching-the-birth-of-the-new-man> (Erişim tarihi: 22.04.2024).

Figür 2 (Kaynak ve URL): Sailing Stone Travel. (2020). Dendera: The Temple of Hathor.

Erişim Adresi: <https://sailingstonetravel.com/dendera-temple-of-hathor/> (Erişim tarihi: 22.04.2024).

Figür 3 (Kaynak ve URL): British Müzesi (British Museum). Magical Gem. Erişim Adresi: https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1864-1127-17 (Erişim tarihi: 22.04.2024).

Figür 4 (Kaynak ve URL): Walters Sanat Müzesi (The Walter Art Museum) (1931). Bust of a Ram-Headed God (Khnum). Erişim Adresi: <https://art.thewalters.org/detail/3652/bust-of-a-ram-headed-god-khnum-/> (Erişim tarihi: 30.04.2024).

Figür 5 (Kaynak ve URL): James Teackle Dennis Mısır Eski Eserleri Koleksiyonu (James Teackle Dennis Collection of Egyptian Antiquities, Johns Hopkins Krieger Schools of Arts and Science) (2021).

**Gizemli Bir Başlangıç, İlahi Bir İz: Mitolojik Öykülerin ve Bizans Tasvir Sanatına Yansıyan
Temsillerin Işığında Yumurtanın Bizans İkonografisinde Yer Alan Biçim ve Sembolizminin
Yorumlanması**

Ptah. Erişim Adresi: <https://archaeologicalmuseum.jhu.edu/staff-projects/ancient-egyptian-amulets/ptah/> (Erişim tarihi: 30.04.2024).

Figür 6 (Kaynak ve URL): ARAS (2024). Cultural Complexes In China, Japan, Korea And Taiwan: Spokes of The Wheel - Chapter 4. Erişim Adresi: <https://aras.org/spokeschap4/> (Erişim tarihi: 30.04.2024).

Figür 7 (Kaynak ve URL): Metropolitan Sanat Müzesi (Metropolitan Museum of Art); Limestone sarcophagus: the Amathus sarcophagus. Erişim Adresi: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/242006> (Erişim tarihi: 03.05.2024).

Figür 8 (Kaynak ve URL): Bostan Güzel Sanatlar Müzesi (Bostan Fine Arts Museum) (1903). Two-handed jar (amphora) with Hippodameia preparing for her wedding. Erişim Adresi: <https://collections.mfa.org/objects/153613/twohandled-jar-amphora-with-hippodameia-preparing-for-her?ctx=b5e12ad2-a856-4750-81bc-cd60bffd0c9b&idx=0> (Erişim tarihi: 30.04.2024).

Figür 9 (Kaynak ve URL): Galileo Müzesi (Museo Galileo (Istituto e Museo di Storia della Scienza) (2009). Relief with Phanes. Erişim Adresi: <https://brunelleschi.imss.fi.it/galileopalazzostrozzi/object/ReliefWithPhanes.html> (Erişim tarihi: 03.05.2024).

Figür 10 (Kaynak ve URL): Web Sanat Galerisi (Web of Galleri Art). Leda and the Swan. Erişim Adresi: https://www.wga.hu/html_m/c/cesare/leda.html (Erişim tarihi: 03.05.2024).

Figür 11 (Kaynak ve URL): British Müzesi (British Museum) (1874). Bust. Erişim Adresi: https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1874-0305-71 (Erişim tarihi: 05.05.2024).

Figür 12 (Kaynak ve URL): Rijks Müzesi, Amsterdam (1552). The Egg Dance. Erişim Adresi: <https://www.rijksmuseum.nl/en/rijksstudio/artists/pieter-aertsen/objects#/SK-A-3,0> (Erişim tarihi: 04.04.2024).

Figür 13 (Kaynak ve URL): E-Aithousa (t.y.). Το αβγό (συμβολισμοί- λαογραφία- πασχαλινό αβγό) Erişim Adresi: <https://e-aithousa.blogspot.com/2013/05/blog-post.html#!/zm3enrpEPwZ7kB> (Erişim tarihi: 04.04.2024).

Figür 14 (Kaynak ve URL): Metropolitan Sanat Müzesi (Metropolitan Art Museum) 2024. Erişim Adresi: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/255341> (Erişim tarihi: 04.04.2024).

Figür 15 (Kaynak ve URL): Beth Immanuel Messianic Synagogue (2014). A Pass-Ova Mystery. Erişim Adresi: <https://www.bethimmanuel.org/articles/pass-ova-mystery> (Erişim tarihi: 04.04.2024).

Figür 16 (Kaynak ve URL): Glencairn Museum News. (2024). Easter Eggs: Symbols of Rebirth And Renewal. Erişim Adresi: <https://www.glencairnmuseum.org/newsletter/2024/3/13/easter-eggs-symbols-of-rebirth-and-renewal?rq=thoth%20> (Erişim tarihi: 08.05.2024).

Figür 17 (Kaynak ve URL): Panacomp (2015). Studenica Monastery. Erişim Adresi: <https://www.panacomp.net/studenica-monastery/> (Erişim tarihi: 29.01.2024).

Figür 18 (Kaynak ve URL): Dijivatlip (t.y.) Erişim Adresi: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.1613/0174?sid=a7590df9b8aca22111c8359533716419 (Erişim tarihi: 08.05.2024).

Figür 19 (Kaynak ve URL): Sevcenko Nancy (2018). "Healing Miracles of Christ and the Saints", *Life is Short, Art Long. The Art of Healing in Byzantium, New Perspectives*, ed. Brigitte Pitarakis ve Gülru Tanman, İstanbul Research Institute, İstanbul, 27-40. Erişim Adresi:

https://www.academia.edu/22613760/_Healing_Miracles_of_Christ_and_the_Saints_in_Life_is_Short_Art_L (Erişim tarihi: 08.05.2024).

Figür 20 (Kaynak ve URL): Michaelides, Demetrios (2014). *Medicine and Healing in the Ancient Mediterranean*, Oxbow Books, s. 326, fig. 39.1.

Figür 21 (Kaynak ve URL): Dijivatlip (t.y.). Erişim Adresi: <https://gallica.bnf.fr/iiif/ark:/12148/btv1b105494556/f240/full/3085/0/native.jpg> (Erişim tarihi: 27.12.2024).

Figür 22 (Kaynak ve URL): Dijivatlip (t.y.). Erişim Adresi: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.1613 (Erişim tarihi: 20.03.2024).

Figür 23 (Kaynak ve URL): Dijivatlip (t.y.). Erişim Adresi: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.1613 (Erişim tarihi: 20.03.2024).

Figür 24 (Kaynak ve URL): Dijivatlip (t.y.). Erişim Adresi: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.1613 (Erişim tarihi: 20.03.2024).

Gizemli Bir Başlangıç, İlahi Bir İz: Mitolojik Öykülerin ve Bizans Tasvir Sanatına Yansıyan Temsillerin Işığında Yumurtanın Bizans İkonografisinde Yer Alan Biçim ve Sembolizminin Yorumlanması

FIGÜRLER

Figür 1: Yeni Bir Adamın Doğuşunu Seyreden Jeopolitik Çocuk, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 45,5 x 50 cm., Salvador Dali, 1943.

Figür 2: Yaratıcı Tanrılar Grubu Ogdoad'lar, Yüksek Kabartma Tekniği, Hathor Tapınağı, Dendera-Mısır, MÖ I. Yüzyıl
(Resimde sağ üstte: Nu ve Nut; sol üst: Hehu ve Hehut; sağ altta: Kek ve Keket; sol altta: "Ni ve Nit").

Figür 3: Tanrı Thoth ve İsis, Kazıma Tekniği ve Pahlanmış Kenarlar, Hematit Taşından Yapılmış Amulet, Doğu Akdeniz, Geç Roma Dönemi.

Figür 4: Ağzından Çıkardığı Yumurta ile Tanrı Ptah'ın Oluşumuna Kaynak Olan Kneph'in (Koç Başlı Mısır Tanrısı) Büstü, Kireç Taşı Üzerine Kabartma Tekniğiyle Yapılmış Betim, Mısır, Geç Roma Dönemi.

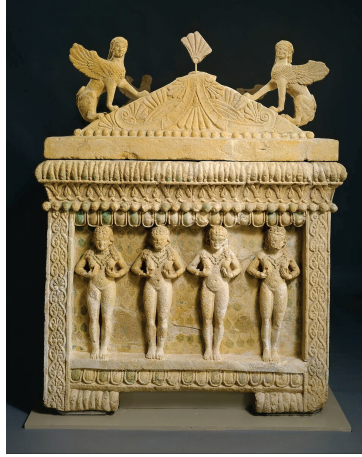

Figür 5: Ustalığın ve zanaatın Tanrısı Ptah, Seramikten Yapılmış Amulet, Memphis, Mısır, MÖ 664-343.

Figür 6: İlksel Varlık Pan-gu'nun Evreni Oluşturan İki Özü Yin (Gölgeli) ve Yan (Güneşli)'i Yaratması.

Gizemli Bir Başlangıç, İlahi Bir İz: Mitolojik Öykülerin ve Bizans Tasvir Sanatına Yansıyan Temsillerin Işığında Yumurtanın Bizans İkonografisinde Yer Alan Biçim ve Sembolizminin Yorumlanması

Figür 7: Amathus Sarkofajı (Tanrıça Astarte Betimleri Yer Alır), Kireç Taşı, Kabartma Tekniği, Arkaik Dönem-MÖ V. Yüzyılın İkinci Yarısı.

Figür 8: Hippodameia Düğününe Hazırlanıyor (Eurynome, Pothus, Hippodamia, Eros, Iaso ve Asteria), İki Kulplu Amfora, Attika Yunanistan, Klasik Dönem-MÖ 425.

Figür 9: Kozmik Yumurtadan Çıkan Tanrı Phanis, Kabartma Tekniğiyle Yapılmış Rölyef, Modena-İtalya, II. Yüzyıl.

Figür 10: Leda ve Kuğu, Cesare da Sesto, Tuval Üzerine Yağlı Yağlı Boya, 96.5x73.7 cm, Wilton House, İngiltere, 1515.

Figür 11: Ruhun ve Yeniden Doğuşun Sembolü Olan Yumurta Tutan Tanrı Dionysos, Pişmiş Topraktan Yapılmış Figürin, Boetian-Tanagra, Yunanistan, MÖ 350.

Gizemli Bir Başlangıç, İlahi Bir İz: Mitolojik Öykülerin ve Bizans Tasvir Sanatına Yansıyan Temsillerin Işığında Yumurtanın Bizans İkonografisinde Yer Alan Biçim ve Sembolizminin Yorumlanması

Figür 12: Yumurta Dansı, Pieter Aertsen, Tuvall Üzerine Yağlı Yağlı Boya, 84cm×172cm., 1552.

Figür 13: Bir Çocuk Mezarına Adak Objesi Olarak Bırakılan Devekuşu Yumurtası, Vatikan Nekropol Alanı, MS I. Yüzyıl.

Figür 14: Truvalı Helen Olarak Tanımlanan Bir Kadının Kaçırılması Sahnesi, Pişmiş Toprak Vazo (Yumurta Biçimli Cenaze Vazosu), Atina MÖ 410.

Figür 15: Fısıh Seder Tabağı (Yahudilerde Cenaze Yemeği).

Figür 16: Mezdelli Meryem-Maria Magdalena ve Yumurta, Ukrayna Ortodoks İkonu, Patrick J. Donmoyer'in Heilman Koleksiyonu, Kutztown, Pensilvanya, 2023.

Figür 17: Anastasis-Diriliş Sahnesi, (İsa'nın Arkasında Beliren Mandorlasının Yumurta ile Eşleştirilmesi), Fresk-Duvar Resmi, Khora Manastır Kilisesi, İstanbul, XIII-XIV. Yüzyıl.

Gizemli Bir Başlangıç, İlahi Bir İz: Mitolojik Öykülerin ve Bizans Tasvir Sanatına Yansıyan Temsillerin Işığında Yumurtanın Bizans İkonografisinde Yer Alan Biçim ve Sembolizminin Yorumlanması

Figür 18: Aziz Kosmas ve Damianos, El Yazması, Vatikan Apostolica Menologion (II. Basil) Kütüphanesi, Vat.gr.1613, fol. 152, 978-1026.

Figür 19: Aziz Kosmas ve Damianos'un Mucizeleri- Palladia'nın İyileştirilmesi, El Yazması, Panteleimon MS 2, 197a, Aynoroz Dağı, XI Yüzyıl.

Figür 20: Aziz Kosmas ve Damianos'un Mucizeleri- Palladia'nın İyileştirilmesi, Duvar Resmi-Fresk, Hagios Demetrios Kilisesi (Güney Nef), Mistra- Yunanistan, 1272-1282.

Figür 21: Elizabeth'in Vaftizci Yahya'yı Doğurması Sahnesi, El Yazması, Paris Ulusal Kütüphanesi (Bibliothèque Nationale, Paris), BnF, Tetraevangelio, gr. 74, fol. 106v, XI. Yüzyılın İkinci Yarısı.

Figür 22: Anna'nın Meryem'i Doğurması Sahnesi, El Yazması, Vatikan Apostolica Menologion (II. Basil) Kütüphanesi, Vat.gr.1613, fol. 22r, 978-1026.

Figür 23: Anna'nın Meryem'i Doğurması Sahnesi, Duvar Resmi-Mozaiik, Daphi Manastır Kilisesi-Daphne Monastery Church, Yunanistan, XI. Yüzyılın İkinci Yarısı.

Gizemli Bir Başlangıç, İlahi Bir İz: Mitolojik Öykülerin ve Bizans Tasvir Sanatına Yansıyan Temsillerin Işığında Yumurtanın Bizans İkonografisinde Yer Alan Biçim ve Sembolizminin Yorumlanması

Figür 24: Anna'nın Meryem'i Doğurması Ayasofya Kilisesi, Duvar Resmi-Mozaik, Ayasofya Kilisesi Kiev, Ukrayna, XI. Yüzyılın Ortaları.

 SUITDER SDÜ İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ DERGİSİ Sakarya University Journal of Humanities and Social Sciences	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>